

YAP İŞLET DEVRET MODELİNDE MUHASEBE DÜZENİ

Hazırlayan

EBRU TURAN

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Muhasebe Ve
Finansman Bilim Dalı

Tez Danışmanı

Doç. Dr. FİKRET OTLU

Lisansüstü Eğitim- Öğretim Sınav Yönetmeliği'nin İşletme Anabilim Dalı İçin
Öngördüğü YÜKSEK LİSANS TEZİ Olarak Hazırlanmıştır.

Malatya, 2009

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

İş bu çalışma, jürimiz tarafından İşletme Anabilim Dalında Bilim Uzmanlığı (YÜKSEK LİSANS) Tezi olarak kabul edilmiştir.

BAŞKAN.....

Adı, Soyadı ve Ünvanı

ÜYE.....

Adı, Soyadı ve Ünvanı

ÜYE.....

Adı, Soyadı ve Ünvanı

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

....../....../2009

İMZA

Adı, Soyadı ve Ünvanı

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Fikret OTLU'nun danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım **YAP İŞLET DEVRET MODELİNDE MUHASEBE DÜZENİ** başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Ebru Turan

İmza

ÖN SÖZ

Birinci bölümde genel olarak, yap işlet devret modeli genel özellikleri itibariyle anlatılarak, modelin aşamaları, işleyişi ve özellikleri ile ilgili açıklama yapılmıştır. Yap işlet devret modelinin amaçları ve ortaya çıkışıyla ilgili bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde yap işlet devret modelinin işleyişiyle ilgili sorunlar anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde, modelin avantaj ve dezavantajları konusunda bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde ise yap işlet devret modelinin muhasebe işlemleri, kur farklarının muhasebeleştirilmesi, yap işlet devret modeliyle yapılan serbest bölge yatırımlarının devri ve kayıt işlemleri anlatılmıştır.

ÖZET

Yap işlet devret modeli (YİD), büyük finansman gerektiren bayındırlık ve altyapı işlerinin yerli veya yabancı özel kesim katılımı ile oluşturulan ortak girişim şirketleri tarafından sözleşme ile yapılması, bu tesislerin işletilerek belirli bir süre nemasından yararlanılması, daha sonra organizasyonun işler bir durumda kamu idaresince özelleştirilerek halka devredilmesidir.

YİD modeli, bir ülkede temel altyapı yatırımlarının yapılmasını amaçlayan, dünyada ve Türkiye'de uygulama olanağı olan bir modeldir. Bu model yardımı ile büyük elektrik santralleri, barajlar, hava limanları, metro ve bazı karayolu yapımı gerçekleştirilmektedir. Devletin, bu gibi altyapı yatırım projelerini bütçe kaynaklarından karşılaması, büyük mali yük doğurabilir. YİD modeli, buna bir çözüm olarak düşünülmüştür. Bu çalışmada YİD modelinin mali açıdan incelenmesi yapılmıştır. Modelin işleyişi, idari yargı yönünden kamusal yatırım açığını gidermesi, dış borçlanma, vergilendirilme ve muhasebe işlemleri konuları açısından ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yap İşlet Devret, muhasebe işlemleri, yap işlet devret modelinin işleyişi.

ABSTRACT

The works of public-works and substructure which needs a large financing is formed by joining a local or a foreign special section, this is made by associated enterprise companies with a contract. These establishments which are operated for a determined period have a profit by its income, later this organization which is active might be transfered to a public administration or might be specialized to the public, this is called the model of BOT.

The aim of BOT is to make the substructure investment the special section or the foreign capital aid in a country, this is a new model which is used in the world and Turkey. The buildings of large power stations, dams, airports, undergrounds are built by this model. This kind of substructure investment projects are caused the great financial problem for the main budget. The BOT model has been thought as a solution to this problem. In this work, the financial problem and accounting procedures of this model has been searched.

Key Words: Build Opereta Transfer, accounting procedures, build opereta tansfer model's functioning.

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ.....	1
1. YAP İŞLET DEVRET MODELİYLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER.....	3
1.1. YAP İŞLET DEVRET MODELİNİN TANIMI, ÖNEMİ, ÖZELLİKLERİ.....	3
1.1.1. Yap İşlet Devret Modelinin Tanımı.....	3
1.1.2. Yap İşlet Devret Modelinin Önemi.....	5
1.1.3. YİD Modelinin Amaçları.....	7
1.1.4. Yap İşlet Devret Modelinin Özellikleri.....	8
1.1.4.1. Ortak Girişim Şirketi.....	8
1.1.4.2. Görev Alanı.....	9
1.1.4.3. Yapılacak Sözleşme.....	10
1.1.4.4. Tesisin Devri.....	10
1.2. YAP İŞLET DEVRET MODELİNİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	10
1.3. YİD MODELİNİN İŞLEYİŞİ.....	12
1.3.2. Taraflar Arasında Yapılacak Sözleşmeler.....	13
"Sözleşme" özel hukuka ait bir kavram olup; Borçlar Kanunu'nun 1'inci maddesine göre, "İki taraf karşılıklı ve birbirine uygun surette rızalarını beyan ettikleri takdirde akit tamam olur.....	13
1.3.2.1. OGŞ Kuruluş Sözleşmesi.....	13
1.3.2.2. Mal Ve Hizmet Satın Alma Sözleşmesi.....	13
1.3.2.3. Uygulama Sözleşmeleri.....	14
1.3.2.4. Kredi Sözleşmesi.....	14
1.3.2.5. Yedek Kredi Sözleşmesi.....	14
1.3.2.6. Yed-i Emin Bankası Sözleşmesi.....	15
1.3.2.7. Diğer Sözleşmeler.....	15
1.3.3. Sözleşme Süresi.....	15
1.3.4. YİD Modeli Çerçevesinde Yapılan Başvuruların Değerlendirilmesi.....	15
1.3.5. Mal Ve Hizmet Tarifesinin Belirlenmesi.....	16
1.3.6. Satın Alma Garantisi, Tarife, Öz sermaye Kar Ve Öz sermayenin Geri Ödenmesi.....	17
1.3.7. YİD Modelinin Denetimi.....	18
1.3.8. YİD Modelinde Fesih.....	18
1.3.9. Tesisin Devri.....	18
1.3.9.1. Süre Sonunda Devir.....	19
1.3.9.2. Süre Bitiminden Önce Devir.....	19
1.3.10. YİD Sözleşmesinde Uyulması Gereken Kural Ve Esaslar.....	20
1.3.11. Devletin Ödeme Yükümlülükleri Ve Hazine Garantisi.....	20
1.3.12. Yatırımın Tutarı.....	21
1.3.13. Teminatlar.....	21
1.3.14. Mülkiyet.....	21
1.3.15. YİD Modelinin Finansmanı.....	21
1.3.15.1. Yap İşlet Devret Projelerinin Finansmanında Dikkate Alınması Gereken Hususlar.....	22

1.3.15.2. Yap İşlet Devret Projelerinde Toplam Yatırım Maliyetinin Unsurları	23
1.3.16. YİD Modelinde İlave Finansman	24
1.3.17. YİD Modelinin Prensipleri	25
1.3.18. Sigorta	26
1.3.19. Ortak Girişim Şirketinin Borçları	26
1.3.19.1. Sadakat Borcu	26
1.3.19.2. Özen Borcu	27
1.3.19.3. İş Bizzat Yapması Veya Yönetim Altına Alınması	27
1.3.19.4. Araç Gereç ve Malzeme Sağlama Borcu	28
1.3.19.5. İhbar Borcu	28
1.3.19.6. İş Zamanında Başlama Ve Devam Borcu	29
1.3.20. Teslim Zamanı	29
1.3.21. Teslim Yeri	29
1.3.22. İhtilafların Çözümü	30
1.3.23. YİD Sözleşmesinin Sona Ermesi	30

İKİNCİ BÖLÜM

2. YAP İŞLET DEVRET MODELİNİN İŞLEYİŞİ İLE İLGİLİ SORUNLAR	31
2.1. TEKNİK SORUNLAR	31
2.2. EKONOMİK VE MALİ SORUNLAR	31
2.3. KAPSAM SORUNLARI	32
2.4. İŞLETME HAKKI DEVRİ SORUNU	32
2.4.1. Vergi Usul Kanunu Açısından	32
2.4.2. Katma Değer Vergisi Açısından	34
2.5. PİLOT ŞİRKET UYGULAMASI SORUNU	35
2.5.1. Kurumlar Vergisi Açısından	36
2.5.2. Emlak Vergisi Açısından	38
2.6. İMTİYAZ SÖZLEŞMESİNİN SONA ERMESİNİ MÜTEAKİP TESİSİN DEVRİ SORUNU	39
2.6.1. Devir Nedeniyle İdarenin İsteği Üzerine Yapılan Tamir Bakım Giderleri	40
2.6.2. Tesisin Devri Nedeniyle İşletme Malzemesi Yedek Parça Ve Benzeri Kıymetlerin İdareye Devri	40
2.6.3. Devirde Damga Vergisi Ve Harç İstisnası	41
2.6.4. Tesisin Devri	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YAP İŞLET DEVRET MODELİNİN AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI	43
3.1. YAP İŞLET DEVRET MODELİNİN AVANTAJLARI	43
3.1.1. Yeni Ve Ek Finansman Kaynakları Yaratması	44
3.1.2. İleri Teknoloji Transferi Ve Eğitim	44
3.1.3. Sermaye Piyasalarını Geliştirme	45

3.1.4. Eklenebilirlik.....	45
3.1.5. Güvenilirlik.....	46
3.1.6. Verimlilik.....	46
3.1.7. Değerlendirme Ölçütü.....	47
3.1.8. Altyapı Yatırımlarında Kamu Payının Azalması.....	47
3.1.9. Özelleştirme.....	47
3.1.10. Yatırımlar Arasında Seçimi Kolaylaştırma.....	48
3.2. YAP İŞLET DEVRET MODELİNİN DEZAVANTAJLARI.....	48
3.2.1. Karmaşık Ve Uzun Bir Süreç İstemesi.....	50
3.2.2. Yüksek Maliyet.....	50
3.2.3. Siyasi ve Ekonomik İstikrara Aşırı Duyarlılık.....	51
3.2.4. Girdap/Tayfun Etkisi.....	51
3.2.5. Standartlar Ve Uygulamaların Farklılık Göstermesi.....	52
3.2.6. Maliyet Ve Risklerin Paylaşımı.....	52
3.2.7. Yeterli Kar Sağlanamaması.....	53
3.2.8. Ücretlerin Belirlenmesine İlişkin Kurallar.....	53
3.2.9. Deneyimsizlik.....	53
3.2.10. Yeni KİT'lerin Yaratılması Tehlikesi.....	54
3.2.11. Dil Ve Kültürel Engeller.....	54
3.3. YAP İŞLET DEVRET MODELİNİN SEÇİLMESİNDEKİ FAKTÖRLER.....	55

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. YİD MODELİNDE MUHASEBE İŞLEMLERİ.....	57
4.1. YAP İŞLET DEVRET MODELİNİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ.....	57
4.2. KUR FARKLARININ MUHASEBELEŞTİRİLMESİ.....	66
4.3. SERBEST BÖLGEDE YAP İŞLET DEVRET MODELİNE GÖRE YAPILAN YATIRIMLARIN DEVRİ VE KAYIT DÜZENİ.....	67
4.3.1. Serbest Bölgelerde Yapılan Yatırım Harcamalarının Muhasebeleştirilmesi, Amortismanı Ve Belge Düzeni.....	68
4.3.1.1. İmtiyazlı İşletmeler İçin Sermayenin İtfası.....	69
4.3.1.2. Geliri Vergiden İstisna Edilen Kazancın Gider Durumu.....	69
4.3.1.3. Gelirin Safiliği İlkesi.....	71
4.3.1.4. Serbest Bölge Yatırımlarının Muhasebeleştirme Ve Devir İşlemi.....	72
4.3.1.5. Serbest Bölgelerde Defter Tutma Ve Belge Düzeni.....	74
4.3.2. İmtiyazlı İşletmelerce Gerçekleştirilen Yatırım Harcamalarının Amortismanı.....	75
KAYNAKÇA.....	81

KISALTMALAR

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AŞ	:	Anonim Şirket
BK	:	Borçlar Kanunu
BKK	:	Bakanlar Kurulu Kararı
BOT	:	Build Operate Transfer
EVK	:	Emlak Vergisi Kanunu
GVK	:	Gelirler Vergisi Kanunu
KDV	:	Katma Değer Vergisi
KDVK	:	Katma Değer Vergisi Kanunu
KİT	:	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KVK	:	Kurumlar Vergisi Kanunu
OGŞ	:	Ortak Girişim Şirketi
TTK	:	Türk Ticaret Kanunu
VUK	:	Vergi Usul Kanunu
YİD	:	Yap İşlet Devret

GİRİŞ

Yap İşlet Devret modeli, kamu hizmetlerinin kurulması ve işletilmesi yönünde yapılmış projelerin uygulanmasında, devletin iç finansman kaynaklarının yetersizliğinden ve kredi limitinin sınırlı olmasından ortaya çıkan özel sektör yatırım imtiyaz sözleşmesidir. Sözleşmenin amacı, alt yapı veya bayındırlık işlerinin özel sektör tarafından yaptırılması, işletilmesi ve belli bir süre sonunda konulan sermaye, yapılan masraflar karşılıklı kara geçildikten sonra sözleşme gereğince bedelsiz olarak tesisin ilk sahibi kamu idaresi veya kurumuna devir ve teslimini ifade etmektedir.

Yapılan sözleşmelerde bir taraf mutlaka kamu kurum veya kuruluşu, diğer taraf ise ulusal veya uluslararası sermaye şirketi olmalıdır. Devlet, gerçekleştirmek istediği birçok alt yapı ve üst yapı projesini bu yöntemle gerçekleştirebilir. Devletler bu model ile birlikte birçok teknolojinin, dövizin, ülkeye girişini sağlarlar. Ayrıca devlet bu model sayesinde hiçbir finansal kaynak kullanımında bulunmadan yeni yatırımlara sahip olmaktadır. Bu durumda ülkeler YİD modeline bazı imtiyazlar getirmiştir. Zaten YİD modeli çerçevesinde oluşan sözleşmeler imtiyaz sözleşmesi sayılmaktadır.

Kamu hizmetlerinin gördürülme usullerindeki arayışlar neticesinde YİD modeli ortaya çıkmıştır. Bu arayışların nedeni ise, daha önceleri sadece iç ve dış güvenliği temin eden devletlerin gelişen ve dolayısıyla çeşitlenen ihtiyaçlar sonucu birçok görevi yerine getirmek durumunda kalmalarıdır. Bu ihtiyaçların artmasının nedeni de hızlı nüfus artışı, buna paralel olarak hızlı büyüme ve devletin toplum için yapması gereken hizmetlerin çeşitlenmesidir. Çok doğaldır ki, ihtiyaçlarda ki çeşitliliğinin artması neticesinde de, devlet bu ihtiyaçları teminde güçlüğü düşmüştür.

Ayrıca, devlet yönetimindeki politikaların değişmesi sonucunda her geçen gün devletin küçültülmesine yönelik çalışmalar da artmaya başlamıştır. Bu sürecin doğal sonucu olarak da devlet tarafından yerine getirilen bir kısım hizmetlerin sunulması yönteminde alternatif arayışlara başlanmıştır.

YİD modeli uygulaması ülkelerin gerçekleştirmek istedikleri fakat gerekli finansman eksikliği nedeniyle gerçekleştiremediği yatırımların hayata geçirilmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu model sayesinde ülkeler gerekli yatırımları kazanacaklar ve sosyal, ekonomik refahı yakalayacaklardır.

Bu modelle gerçekleştirilecek yatırımlar için yüksek maddi kaynağa ihtiyaç olması sebebiyle, bu yatırımların büyük konsorsiyumlar tarafından gerçekleştirilmesi modelin doğal sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, YİD modeli ile gerçekleştirilecek yatırımlarda yabancı sermayenin de kullanılması sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla, YİD modeli ile idareler sadece yerli kaynakları kullanmamaktadır.

YİD modeli, hem hizmeti gören, hem de hizmetten faydalanan açısından oldukça önemli bir modeldir.

YİD modelinin uygulanması neticesinde devlet maddi imkansızlık nedeniyle gerçekleştiremediği veya bürokratik işlemler nedeniyle hızlı gerçekleştirmekte zorlandığı hizmetleri yapabilmekte ve ayrıca elindeki maddi imkanları daha etkin kullanabilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. YAP İŞLET DEVRET MODELİYLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

1.1. YAP İŞLET DEVRET MODELİNİN TANIMI, ÖNEMİ, ÖZELLİKLERİ VE AMACI

Günümüzde yaşanan ekonomik ve sosyal gelişme ile altyapıya duyulan ihtiyaç hızla büyümektedir. Bu ihtiyaçların ise devlet bütçesinin sınırlı imkanları ile karşılanamayacağı muhakkaktır. Bu durum karşısında artan yatırım ihtiyacının karşılanabilmesi için yeni kaynak ve finansman yöntemlerinin bulunması zorunluluk haline gelmiş ve sonuç olarak özel teşebbüsün finansman ve riske katılımını sağlamaya yönelik çözüm arayışları başlamıştır. Bu arayışların bir sonucu olarak YİD modeli geliştirilmiştir. Bu bölümde YİD modelinin genel özellikleri hakkında bilgi verilmiştir.

1.1.1. Yap İşlet Devret Modelinin Tanımı

YİD modeli, alt yapı yatırımlarının gerçekleştirilmesinde kullanılan önemli bir proje finansman modeli olarak görülmektedir. Model daha çok kamu kaynaklarının yetersiz olduğu az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde, kamu ve özel sektör işbirliğini hedefleyen ve projelerin gerçekleştirilmesinde, özel sektör ve uluslararası kuruluşlardan sağlanacak kaynakların kullanılarak ihtiyaç duyulan büyük ölçekli yatırımların bütçe dışı kaynaklarla gerçekleştirilmesine olanak sağlamak amacıyla geliştirilmiştir. Bu model yardımıyla tüneller, limanlar, elektrik santralleri, barajlar, atık su arıtma tesisleri, doğal gaz ve petrol boru hatları, hava alanları, otoyollar gibi büyük çaplı yatırım projelerinin gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır.¹

YİD modeli, bir kamu hizmeti, faaliyeti yada bayındırlık işinin, kamu kurum yada kuruluşları ile ulusal yada uluslararası şirketler arasında yapılan bir sözleşme çerçevesinde, tüm masrafları özel teşebbüs tarafından karşılanarak, yatırım yapılan

ülkenin üretilen mal yada hizmetleri satın alma garantisi altında projelendirilmesi, finanse edilmesi, inşa edilmesi, korunması ve belli bir süre işletilmesi sureti ile yatırılan sermayenin amortisman ve karının gerçekleştirilmesinden sonra önceden belirlenmiş olan sürenin bitiminde tesisin ve yönetimin bedelsiz olarak ilgili kamu kurum yada kuruluşlarına devir ve teslimini sağlayan bir rejimdir.²

YİD modeli, 3996 Sayılı Kanun'un 3/a ve 94/5907 sayılı BKK'nın 3/b maddelerinde şöyle tanımlanmaktadır; "İleri teknoloji ve yüksek maddi kaynak ihtiyacı duyulan projelerin gerçekleştirilmesinde kullanılmak üzere geliştirilen özel bir finansman modeli olup, yatırım bedelinin (elde edilecek kar dahil) şirkete, şirketin işletme süresi içerisinde ürettiği mal veya hizmetin idare veya hizmetten yararlananlarca satın alınması suretiyle ödenmesidir."³

YİD modeli, genel olarak kamu kurumlarınca üretilen bir malın yada hizmetin ilgili kamu kuruluşlarınca verilecek satın alma garantisi kapsamında özel sektör kuruluşlarınca üretilmesi ve bu üretimin, doğrudan ilgili kamu kuruluşuna yada son kullanıcılara (tüketicilere) satılması amacıyla yönelik olarak kurulmuş bir modeldir. Model, kurulan bir ortak girişim şirketinin, finansmanını da kendi sağlayarak tüm yatırımı yapması, işletme ve bakım giderlerini üstlenmesi, varsa almış olduğu kredileri geri ödemesi, belirli bir program ve getiri oranı üzerinden koymuş olduğu sermayeyi geri alması ve önceden belirlenmiş olan imtiyaz yada işletme süresi sonunda yatırımın mülkiyetini anlaşma koşullarına göre ilgili kamu kuruluşuna devretmesine dayanır.⁴

YİD modeli yoluyla gerçekleştirilecek yatırım projelerine, uluslararası kuruluşlar, özel sektör ve yabancı sermayenin katılımını sağlayan bir çok faktör söz konusudur.

UĞUR Oktay, **YİD Girişim Modelinin Hukuksal Yönü ve Mali Etkileri**, Hesap Uzmanları Kurulu Konferansları IV, 1994, s. 245.

YERLİKAYA, G. K., **Yap-İşlet-Devret Modeli**, Hukuki Mahiyeti ve Vergilendirme, Basılmış Doktora Tezi, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2002, s. 25.

KARLUK, Rıdvan S., **Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim Yapısal Değişim**, Üçüncü basım, İstanbul, Beta Yayınları, 1995, s. 333

YİD modeli;⁵

- Nüfus artışı ve ekonomik büyümenin sürekli olarak ilave altyapı yatırımı ihtiyacı doğurması ve bu yatırım projelerinin kamu kaynakları yoluyla gerçekleştirilmelerinin zor yada imkansız olması,
- Enerji ve ulaşım sektörlerinde faaliyet gösteren üretici ve aracı firmalar arasında yoğun bir rekabetin olması,
- Özel sektör disiplininin ve dinamizminin kamu sektörü yatırımlarında da oluşturulması isteği,
- 1980'li yılların başında olduğu gibi uluslararası sözleşme firmalarının iş hacimlerinin daralmış olması durumunda kullanılmaktadır.

Bununla birlikte YİD modeli aracılığı ile gerçekleştirilecek yatırımlara beklenen düzeyde yabancı sermayenin katılımını engelleyen, modelin yapısından kaynaklanan bir çok faktör söz konusudur. Bu faktörlerden birincisi, model aracılığı ile gerçekleştirilecek yatırımların geri dönüşünün uzun süre alması ve bu yatırımlardaki politik riskin yüksek olmasıdır. Modele katılımı engelleyen bir diğer güçlük de, yapılan yatırımdan elde edilecek gelirlerin yerel para birimi üzerinden olması ve bunların istenilen yabancı para birimine değiştirilmesi, diğer bir ifadeyle konvertibilitesinin istenilen anda sağlanıp sağlanamayacağının belirsiz olmasıdır.⁶

1.1.2. Yap İşlet Devret Modelinin Önemi

Ülkemizde son 10-15 yıl içerisinde ekonomi alanında büyük değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişikliklerin içerisinde en önemlisi, devletin ekonomi üzerindeki etkinliğinin azaltılması doğrultusundadır. Özelleştirme de bu yöndeki en önemli reformlardan birisidir. Özelleştirme ile devletin düzenleyici ve yönlendirici işlevleri

korunarak altyapı, kültür, sağlık gibi konularda gücün ve kaynakların daha iyi kullanılması sağlanacaktır.⁷

Bir yandan "devlet küçültülsün" denilirken, diğer taraftan da büyümek, kalkınmak ve sosyal refahı artırmak amacıyla büyük altyapı (liman, köprü, baraj vb.) yatırımlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Geçmiş yıllarda sadece devletin faaliyet gösterdiği ve sosyal yönü ağır basan yatırımların bir kısmının artık özel sektör tarafından gerçekleştirilmesi bir bakıma zorunlu hale gelmiştir. Türkiye'nin bütün gelişmekte olan ülkeler gibi, altyapı projelerinin zamanında yapılabilmesi için büyük ölçüde finansmana ihtiyacı bulunmaktadır. Bu yatırımlar son yıllarda istenilen düzeyde olmasa bile devlet tarafından yapılabilirdi. Günümüzde devletin yatırımlara kaynak ayırabilmesi mümkün değildir. Başlanmış projeler bile, finansman temin edilemediğinden durma noktasına gelmiştir.⁸

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) "Genel Ekonomik Hedefler ve Yatırımlar 2009" raporuna göre cari açık 2008 sonu itibariyle 51,508 milyar dolar, 2009 sonu itibariyle 50,415 milyar dolar olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Cari işlemler açığının daha çok borçlanma ile karşılanması, yatırımlara ayrılan payın her yıl düşürülmesi gibi yanlış politikalar ve dünya ekonomisinde yaşanan finansman krizi nedeniyle bu borçlanmanın önümüzdeki dönem pek çok soruna neden olacağı ortadadır. Dolayısıyla önümüzdeki yıllarda faiz ödemelerine daha büyük bir bütçe ayrılmak zorunda kalınacaktır.⁹

Devlet, borçlanarak topladığı kaynaklardan yatırıma para ayıramamaktadır. İlk önce sanayiden uzaklaşan devlet, altyapı yatırımları dediğimiz enerji, ulaştırma, kentsel ve kırsal hizmetlerle ilgili yatırımlara da yetişememektedir.

Ekonomik bakımdan bu derece önemli ve büyük finansman gerektiren altyapı yatırımlarının yerine getirilmesi gereği alternatif finansman modeli arayışlarına yol açmıştır. Özel Sektörün kaynaklarından yararlanılarak, yabancı sermaye girişini

⁷ YÜZER, Mahmut, **Enerji Sektöründe Yap İşlet Devret Modelinin Diğer Finans Modelleri İle Karşılaştırılması**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s.23

⁸ DEMİRCİ, Zeki, **YİD Projeleri İnşaat Sektörü Sorunlar Ve Çözümler Paneli**, Antalya, 1996, s.1

⁹ http://www.halkingunlugu.net/yazarlar/2009_butce_degerlendirmesi.html, (11. 09. 2009)

sağlayan bir modelin, yani YİD modelinin gündeme gelmesine neden olmuştur. Bu nedenle de YİD modeli son yıllarda ülke gündeminde oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

1.1.3. YİD Modelinin Amaçları

YİD modelinin, önemli altyapı projelerinin genel bütçeye yük getirmeden gerçekleştirilerek verimli bir şekilde işletilmesi ve özel sektör yatırımlarının teşviki, projenin gecikmesinin veya gerçekleşmemesinin ekonomiye maliyetinin sıfırlanması, yabancı sermaye girişinin sağlanması ve gelişmiş teknoloji ile yönetim ve etkin işletme tekniklerinin yurda getirilmesi gibi amaçları vardır.¹⁰

YİD Modelinin amaçları özetlenecek olursa;¹¹

- Kamunun altyapı projelerindeki finansal yükünü azaltmak, denk bütçe kavramına olumlu katkıda bulunmak ve kamu verimliliğini arttırmak,
- Söz konusu yatırım alanlarında muhtemel dış borçlanma ihtiyacını ortadan kaldırarak ülkenin dış borç yükünü arttırmamak, dış ödemeler dengesine olumlu katkıda bulunmak, Türkiye'nin borçlanma kabiliyetini ve kredibilitesini geliştirmek,
- Ülkeye, proje konularında dış finansal kaynak, ileri teknoloji, bilgi ve tecrübe birikimi kazandırmak, yeni katma değerler üreterek gayri safi milli hasılayı artırmak ve yeni vergi matrahları oluşturarak kamu maliyesine katkıda bulunmak,
- Yatırım harcamalarının ve bütçe açığının etkilediği enflasyon artışını engellemek,
- Kamu sektörüne karlı ve verimli özel sektör işletmeciliği konularında özellikle işbirliği ve ortak girişimler sonucunda yönetim etkinliği, sorumluluk, zamanlama, toplam kalite anlayışı ve standartlaşma özellikleri kazandırmak,

- YİD modeli ile mahalli idareye yatırımlarında bulunan devlet payını daraltarak devletin borçlanmasını azaltmak,
- YİD modelini bir özelleştirme modeli gibi düşünerek, özelleştirmeye olumlu katkıda bulunmak,
- Yeni girişim ve karlılık alanları sağlayarak iş ve istihdam konularında yeni alanlar açmak.

1.1.4. Yap İşlet Devret Modelinin Özellikleri

YİD modelinin uygulanabilmesi için bazı unsurların var olması gerekir. Bu unsurlar;

- Ortak girişim şirketi (OGŞ),
- Görev alanı,
- Yapılacak sözleşme,
- Tesisin devridir.

1.1.4.1. Ortak Girişim Şirketi

YİD projelerinin oluşturulması için gerekli olan girişimcileri tanımlamaktadır. Bir projenin yapılması için, bu projeye taraf olacak bir yerli veya yabancı sermaye şirketi bulunmalıdır. Bu şirket genellikle ortak girişim şirketi olarak görülmektedir. Projenin büyüklüğüne göre bu girişim şirketi, konsorsiyuma da dönüşebilir. Bazı konsorsiyumlar da girişim şirketlerini kurabilirler.

Projeleri uygulamak isteyen yabancı sermayeli şirketlerin, yerli şirketlerle ortak girişimde bulunmasının yararları olduğu gibi sakıncaları da vardır.

OGŞ'nin yararları kısaca şu şekilde özetlenebilir;¹²

- Yabancı girişimci o ülkeye yabancıdır ve ülkeyi tanıması uzun zaman alabilir. Bu durumda yerel ortak, kendi ülkesiyle ilgili adetleri,

kurumsal uygulamaları hakkındaki bilgi ve tecrübelerini yabancı ortağına aktararak eksikliğini giderecektir,

- Yerel ortağın sahip olduğu teknoloji, o ülke koşullarına uygundur,
- Mülkiyet, millileştirme gibi yasal engellerle karşılaşıldığında, yerel ortak bu sorunların üstesinden gelebilecek yasal güce sahiptir,
- Yerel ortağın girişi ve sahip olduğu unvan dolayısıyla yerel sermaye piyasalarına girmesi kolay olacaktır,

OGŞ'nin sakıncaları ise kısaca şu şekilde özetlenebilir;¹³

- Ortak girişimlerin tek mülkiyet altındaki bağlı şirketler kadar yaygın olmadıkları görülür. Çok uluslu şirket, yerel ortağın alabileceği bazı kritik kararlardan endişe edebilir. Bunun da temelinde yatan sebep, bir şube için iyi olan bir uygulama o şirketin tümü için mutlaka iyi olmayabilir,
- Uluslararası şirketin merkezindeki sır sayılabilecek bazı gizli proje veya bilgilerin yerel ortak tarafından öğrenilmesi ihtimali, şirket tarafından arzu edilmeyebilir,
- Çok uluslu şirketin amacı, dünyadaki faaliyetlerinden elde edilen, vergi sonrası kazançların en yüksek düzeylere çıkartılmasıdır. Yerel ortaklar ise o ülkedeki kazançlarla ilgilenirler. Bu ikisini bağdaştırmak her zaman olası bulunmayabilir.

1.1.4.2. Görev Alanı

Yapılacak yatırım sonucunda üretilcek mal ve hizmetlerin ortak girişim şirketi tarafından üretilip pazarlanması, yetkiyi elinde bulunduran kamu kurum ve kuruluşları için istisna teşkil etmektedir. Yetki ilgili kamu kurulundan alınmadığı gibi, ortak girişim şirketi içinde genel bir yetki devrini oluşturmaz. Buna göre yetki sürtüşmesinin doğmamasına dikkat edilmelidir.

1.1.4.3. Yapılacak Sözleşme

3996 Sayılı Kanunun 5. maddesi, sözleşmenin nasıl yapılacağı konusunu tarif etmiştir. Projenin yatırım konusuna göre özel hukuk hükümlerine tabi ve imtiyaz teşkil etmeyen bir sözleşme olması söz konusudur. Sözleşme, ortak girişim şirketi ile yetkisini kısmen devreden kamu kuruluşu arasında yapılır. Bu tür bir sözleşmenin mutlaka bulunması gereklidir.

Aynı kanunun 8. maddesinde projenin bedeli Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenecek esaslar uyarınca gerekli görülen hallerde idarenin bulunduğu Bakan tarafından belirlenebilir denmektedir. Dolayısıyla bu konuda tam yetkili olan kurum, yürütmelidir.

1.1.4.4. Tesisin Devri

3996 Sayılı Kanunun 9. maddesinde yapılan yatırım ve hizmetler, sözleşmenin sona ermesi ile birlikte, borçsuz ve taahhütsüz olarak bakımlı, çalışır ve kullanılabilir durumda bedelsiz olarak kendiliğinden idareye geçer denmektedir.

Ayrıca kamulaştırma yoluyla devir konusunda ise kanunun 10. maddesinde belirtilen şekilde kamulaştırma bedelinin tamamen veya kısmen sermaye şirketi veya yabancı şirketçe ödenmesi hususu idare ile bu şirketler arasında yapılacak sözleşmelerle hükme bağlanabilir denmektedir. Kanunun 11. maddede ise mal ve hizmet bedellerine ilişkin olarak idare adına ödeme garantisi vermeye köprü krediler sağlamaya, bulunacak krediler için geri ödeme garantisi vermeye, garanti şartlarını belirlemeye Hazine Müsteşarlığının bağlı bulunduğu bakan yetkili kılınmıştır

1.2. YAP İŞLET DEVRET MODELİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde hızla artan altyapı ihtiyacı nedeniyle farklı çözüm arayışlarına başlanılmıştır. Bu dönemde gelişmekte olan ülkelerde altyapı yatırımlarının giderleri bütçe imkanlarıyla yada devlet tarafından temin edilen kredilerle finanse edilmekteydi.

1970'lerden sonra gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan enerji, baraj, içme ve kullanma suyu, arıtma tesisleri, kanalizasyon, haberleşme, otoyol, köprü, demiryolu, tünel, çevre kirliliğini önleyici tesisler, marinalar, deniz ve hava limanları gibi alt yapı yatırım hizmetlerinin kıt kaynaklarla gerçekleştirilememesi nedenleriyle yeni finansman modeli arayışları ortaya çıkmış ve bunun sonucunda kamu kesiminin küçülmesi ve özelleştirilme konusu gündeme gelmeye başlamıştır.¹⁴ Özelleştirme politikalarının sonucu olarak da YİD modeli gündeme gelmiştir.¹⁵

Bu modelin gündeme gelmesinde aşağıda bir kısmını kısaca belirteceğimiz nedenler etkili olmuştur;¹⁶

- Hızlı büyüme, nüfus artışı ve kontrolsüz kentleşme nedeniyle gelişmekte olan ülkelerin yeni altyapı yatırımlarına olan ihtiyaçlarının giderek artması,
- Yatırımların finansmanı için ihtiyaç duyulan kredi ve bütçe kaynaklarının giderek azalması,
- Devlet bütçesinin sınırlı kaynakları ile yapılamayacak olan altyapı yatırımlarının hızla gerçekleştirilmesi ve toplumun hizmetine sunulması isteği,
- Çağdaş yaşamın, bilgi toplumunun gereksinimleri sonucu ileri teknoloji ve yüksek maddi kaynak gerektiren yatırım ve hizmetlerin yapılması zorunluluğunun ortaya çıkması,
- 1980'ler ve sonrası, çeşitli ülkeler ve uluslararası kredi kurumlarının, özel sektörü ve kamu teşebbüslerinin özelleştirilmesini destekleme eğilimine girmeleri.

Türkiye'de ise Osmanlı Devletinden beri hep kamu borçlanması bir sorun olmuş ve bu sorun son zamanlarda giderek artmıştır. Bunun sonucu olarak da yapılacak yatırımlarda farklı çözümler aranmaya başlanmıştır.

⁴ VARLIER, Oktay, **Yap İşlet Devret Modelinin Türk Ekonomisindeki Önemi** Yap İşlet Devret Modelinin Uygulanmasında Ortaya Çıkan Sorunlar ve Öneriler Sempozyumu, Banka ve Ticaret Enstitüsü Yayınları, Ankara, s. 3-4.

⁵ GÜNEŞ, Cengiz **Tüm Yönleriyle Enerji ve Altyapı Yatırım Modelleri Uygulamaları ve Mevzuatı**, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 2002, s. 19

⁶ KADYROV, Hangeldi, **Projelerin Finansmanında Yap İşlet Devret Modeli**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003, s. 17.

YİD modeli ülkemizde 1980'lerden sonra gelişmiştir.¹⁷ Ülkemizde bu model ilk defa 1984 yılında Mersin yakınlarındaki Akkuyu Nükleer Güç Santrallerinin inşası amacı ile teklif edilmiş, ikinci olarak da 1985 yılında ikinci boğaz köprüsünün yapımı ile gündeme gelmiş ve fakat her iki projenin gerçekleştirilmesinde de YİD modeli uygulanamamıştır. Bununla birlikte Ankara Büyükşehir Belediyesi ile Anıtsal Yapılar Sanayi, Ticaret ve Turizm Şirketi arasında 02. 08. 1985 tarih ve 1135/1633 Sayılı Ankara Belediyesi Encümeni Kararına dayalı sözleşme (Atakule Sözleşmesi) ile Türkiye Denizcilik İşletmeleri Genel Müdürlüğü ile Tur-Yat Turistik Yatırım ve Hizmetler A.Ş. arasında 01. 01. 1991 tarihinde imzalanan sözleşme, ilk YİD sözleşmelerine ilişkin deneme modeli olarak gösterilebilir. Günümüzde ise artık YİD modeli sıkça kullanılmaktadır. Özellikle havaalanları yönünden örnek verecek olursak, İstanbul Yeşilköy Hava Limanının genişletilmesi, Ankara Esenboğa Hava Limanının genişletilmesi, Antalya Hava Limanının genişletilmesi ve en son ihalesine çıkılan İstanbul Sabiha Gökçen Hava Limanının genişletilmesini sıralayabiliriz.¹⁸

1.3. YİD MODELİNİN İŞLEYİŞİ

YİD projeleri; projenin tanımlanması, ilgili hükümet kuruluşunun teklif sürecini hazırlaması ve firmaların bu teklife ilişkin hazırlık yapmaları, tekliflerin seçimi, projenin geliştirilmesi, uygulanması, faaliyete geçmesi ve devredilmesi şeklindeki aşamalardan oluşur.

1.3.1. Modelde Taraflar

YİD modeline baktığımızda iki taraf olduğunu görebiliriz. Bunlardan biri kamu kesimi, diğeri ise ortak girişim şirkettir. Proje sahibi kamu kesimidir. Kamu kesimini ev sahibi hükümet ile mal ve hizmeti satın alacak kuruluş olarak belirleyebiliriz. YİD modelinde karşı taraf, özel kesim özel şekilde oluşmaktadır.

POLATKAN, Vahit, **Yap İşlet Devret Modeli ile Ulusal ve Uluslararası Tahkim**, Ankara, 2000, s. 19

Danıştay 1. Dairesi, 24 Eylül 1996 gün ve 1996/17 E., 1996/115 K. Sayılı Kararında 2920 sayılı Kanuna göre Ulaştırma Bakanlığınca havaalanı yapımı ve işletmeciliğiyle ilgili olarak gerçek ve tüzel kişilere izin verilmesi suretiyle sürdürülen uygulamanın 3996 ve 4046 sayılı Kanunlara aykırılık oluşturmadığına ve bu uygulamanın imtiyaz kapsamında olmadığına hükmetmiştir.

Devlet, ilgili kamu kuruluğu aracılığı ile OGŞ'ye % 30'una kadar payla ortak olabilir.¹⁹

OGŞ ilk olarak projeyi tasarlar, finansman kaynaklarını tespit eder, inşaata başlar, daha önceden tespit edilmiş olan süre boyunca tesisi işletir, bakımını yapar, süre sonunda ve sözleşmede şartlar belirtilmişse bu şartlar dahilinde tesisi işler bir durumda ve bedelsiz olarak ilgili kamu kuruluşuna devreder. Tesis özelleştirme kapsamında ise, devrinde mülkiyeti halka devredilir.

YİD modelinde kamu kesimine taraf olan asıl kuruluş OGŞ'ler olmakla birlikte, buna taraf olan diğer şirket ve kuruluşlar da bulunmaktadır. Bunlar; OGŞ sahibi ana şirketler, konsorsiyum bankaları, yed-i emin bankası, danışmanlık firmaları, hukuk müşavirlikleri, sigorta şirketleri ve taşeron firmalardır.

1.3.2.Taraflar Arasında Yapılacak Sözleşmeler

"Sözleşme" özel hukuka ait bir kavram olup; Borçlar Kanunu'nun 1'inci maddesine göre, "İki taraf karşılıklı ve birbirine uygun surette rızalarını beyan ettikleri takdirde akit tamam olur

Kısacası sözleşme, karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanları ile oluşan, hukuki sonuç doğurmaya yönelik işlemdir.

1.3.2.1. OGŞ Kuruluş Sözleşmesi

Kuruluş sözleşmesi YİD modeline konu olan özel kesimdeki yerli veya yabancı ortaklar arasında yapılır. Eğer kamu kesimi burada yer alıyorsa, konuyla ilgili kamu temsilcisi de taraf olur.

1.3.2.2. Mal Ve Hizmet Satın Alma Sözleşmesi

YİD modelinin özünü oluşturan bu sözleşme proje sorumlusu kamu kuruluş ile OGŞ arasında yapılır. Bağlı bulunan bakanlık, OGŞ'nin ürettiği mal veya hizmeti devlet tarafından öngörülen fiyattan satın alma garantisi verir.

1.3.2.3. Uygulama Sözleşmeleri

Bu sözleşmede bir OGŞ ile proje sorumlusu kamu kuruluşu arasında yapılır. Projenin uygulama esası, inşası gibi hususlar bir veya birden fazla sözleşme ile esasa bağlanır.

1.3.2.4. Kredi Sözleşmesi

OGŞ ile kredi veren kamu kuruluşları arasında yapılır. Bunlar yerli veya yabancı banka veya diğer kredi veren kuruluşlar olabilir.

1.3.2.5. Yedek Kredi Sözleşmesi

Bu sözleşme yine OGŞ ile proje sahibi kamu kuruluşu arasında yapılır. Yedek kredi YİD modelinin yürütülmesi sırasında herhangi bir nedenle finansman açığı ortaya çıktığında OGŞ'ye, bir banka veya teşekkül tarafından verilecek bir kredidir.

Girişimciler bu tesislerin işletilmesinde yatırımın % 20 veya % 30'unu sermaye olarak koyarlar, diğer kısımları için kredi temin ederler. Proje uygulanmasında finansman açısından bir aksama ortaya çıktığında OGŞ açısından yeni bir kredi temin etmek oldukça güçtür. OGŞ'nin elde edeceği temettünün sadece belirli ödemeleri kapsayacak biçimde sınırlı olarak tespit edilmesi, şirket açısından ek bir finansman sağlanmasına imkan vermemektedir. Yedek kredinin proje sorumlusu kuruluş tarafından sağlanacağının projenin başlangıcında taahhüt edilmesi, bu kredinin fon yada bir banka tarafından garanti edilmesi, bu garantinin arkasında da Hazine'nin bulunması gerekir.²⁰

Yedek kredi sözleşmesi, devlet tarafından beklenmeyen durumların sebep olacağı gecikmelere bağlı fiyat artışları için, gerekli nakit akışını sağlamak ve garantilemek için OGŞ'nin ek finansman ihtiyaçlarına cevap vermektedir.

1.3.2.6. Yed-i Emin Bankası Sözleşmesi

Sözleşmede taraflar, OGŞ ve kredi veren taraftır. Sözleşmede şirkete, ürettiği, sonra da sattığı mal yada hizmet karşılığı ödenecek para, belirli bir hesaba yatırılacak, OGŞ tarafından bu hesaptan yapılacak ödemeler, sözleşmedeki hükümler çerçevesinde yapılacaktır.

1.3.2.7. Diğer Sözleşmeler

Bunlara OGŞ'nin yaptığı ve diğerlerinin içerisine girmeyen sözleşmeleri sayabiliriz. Sigorta şirketleri ile yapılan sigorta sözleşmeleri, müşavir firma ile yapılan müşavirlik sözleşmeleri, taşeron firmalar arasında yapılan taşeron sözleşmelerini örnek olarak gösterebiliriz.

1.3.3. Sözleşme Süresi

Süreler, yatırımın tamamlanma yani inşa süresi ve işletme süresi olarak ortaya konulmaktadır. İşletme süresi tüm yatırım maliyetinin, öz sermayenin geri ödenmesini mümkün kılmaktadır. Yeni tesisin, devir anında bedelsiz hale getirilecek tarzda belirlenmesidir. Sözleşmelerde inşaat dönemi, genellikle 15 yıllık bir işletme dönemi öngörülmektedir. Bu on beş yıllık süre fizibilite çalışmaları sonucu öngörülmüş standart bir süredir. Ortalama üretim miktarı dikkate alınarak yatırım ve karının geri ödenebileceği farz edilen bir tür değerlendirme süresidir. 3096 Sayılı Kanun 99 yıllık bir süre öngörmektedir. 3996 Sayılı Kanun kapsamında kurulacak olan anonim şirketlerin veya yabancı sermayeli şirketlerin görev süresi en fazla 49 yıl olarak belirlenmektedir.

1.3.4. YİD Modeli Çerçevesinde Yapılan Başvuruların Değerlendirilmesi

Yerli veya yabancı özel sermaye şirketleri model çerçevesinde gerçekleştirmek istedikleri projeler için ilgili bakanlığa başvuruda bulunmaktadırlar. Bu başvurudan sonra, başvurularla ilgili olarak bakanlıkça ilgili kuruluşlardan görüş sorulmaktadır. Bu görüşler dikkate alındıktan sonra bakanlık görüşü de olumlu olduğu takdirde firmadan fizibilite raporu istenilmektedir.

Proje için birden fazla başvuru olduğu takdirde, tüm firmalara fizibilite raporunun teslimi için aynı tarih verilmekte ve fizibilite raporları alındıktan sonra yapılan başvurular veya bu tarihten sonra verilen fizibilite raporları kesinlikle dikkate alınmamaktadır. Firmalar, kendi önerdikleri projeler için başvuracakları gibi, belirli projelerin YİD modeline göre yapılması uygun görüldüğü takdirde bakanlık tarafından firmalardan fizibilite raporu hazırlamalarının istenmesi de mümkündür.

YİD projelerinin değerlendirilmesinde aşağıdaki kriterler dikkate alınmaktadır;²¹

- Projenin ülke ekonomisine katkıda bulunması,
- Projeyi üstlenen firmaların teknik yönden yeterli uzmanlık ve deneyime sahip, ekonomik yönden güçlü olması ve kredi itibarının yüksek olması,
- Projenin modern ancak daha önce denenmiş ve başarısı kanıtlanmış bir teknoloji ile gerçekleştirilmiş olması,
- Üretilen mal ve hizmetin satış fiyatının kabul edilebilir olması,
- Devletin yükümlülüklerinin asgari düzeyde tutulması,
- Proje finansmanında öz sermaye/kredi oranının teşvik tedbirlerine uygun olması,
- Projenin yürürlükteki mevzuatta yer alan çevre limitlerine uyacak ve gerekli çevresel önlemleri alacak şekilde düzenlenmesi,
- Projenin teknik ve ekonomik yönden yapılabilir olması,
- Proje sahibi firmanın sermaye katkılarının yanısıra projede aktif rol alması,
- Projeyi gerçekleştirme konusunda ciddiyetleri.

1.3.5. Mal Ve Hizmet Tarifesinin Belirlenmesi

Üretilen mal ve hizmetlerin fiyatı, tarifiede projenin üretilmesi öngörülen yıllık miktar üzerinden hesaplanacaktır. Tarife belirlenirken aşağıdaki unsurlar göz önünde bulundurulur;²²

ÖZTÜRK, Nazan, **Türkiye'de Özel Sektörün Elektrik Enerjisi Sektörüne Katılımı ve YİD Modeli Uygulamaları**, Türkiye 4. Enerji Kongresi Teknik Oturum Tebliğleri, 7-22 Ekim 1994, s. 205
İZGİŞ, a.g.e., s. 45

- Tesisin işletme, bakım ve sürdürme masrafları,
- Kredi anaparası, faiz ve bunların masrafları,
- Anlaşmada öngörülmüş bulunulan temettüyü gerçekleştirecek miktar,
- Kredini itfası sonunda, yatırılan sermayenin geri ödenmesini sağlayacak miktar.

1.3.6. Satın Alma Garantisi, Tarife, Öz sermaye Kar Ve Öz sermayenin Geri Ödenmesi

Şirketin kullanıma sunabileceği tüm ürün, ülke ihtiyacına bakılmaksızın devletçe satın alınacak yada ödenecektir. Buna, al yada öde prensibi de diyebiliriz. Yatırımcılara işletme süresi boyunca üretecekleri mal veya hizmetin (sözleşmede belli edilen üretim miktarının) belli bir kar sağlayacak şekilde, tarifeye göre satın alınacağını garanti ederler.

Tarifede ortalama 15 yıllık bir süre öngörülmüştür. 15. yılın sonunda tesisin bedelsiz olarak devrine uygun bir tarife tespit edilmekte, bunun dışında her takvim yılı geçerli olmak üzere her üretim yılı için tarife belirlenmektedir. Uygulamaya konu olan tarife de bu tarifiedir. Tesisin ve yatırımcı karının geri ödemesine esas olan tarife, işletme dönemindeki ilk on yıl için kredi taksitleri, taksit faizleri, normal işletme ve bakım giderleri, vergi yükü ve öz sermaye karını içerecek şekilde belirlenmektedir.

Kredi taksit ve faiz ödemeleri bitinceye kadar bu hesaplama yöntemi kullanılmaktadır. İşletme döneminin geri kalan beş yıllık bölümünde ise öz sermayenin beş yılı kapsayacak şekilde eşit taksitlerle geri ödenmesi öngörülmektedir. Son beş yıllık dönemde verilecek öz sermaye kar bu defa öz sermayenin geri ödenmemiş tutarları üzerinden hesaplanmaktadır.

Son beş yıllık işletme dönemi tarifesinin normal işletme giderleri, vergi yükü, öz sermayenin geri ödeme taksidi ve geri ödenmemiş olan öz sermaye üzerinden hesaplanan öz sermaye karını içerecek şekilde hesaplanması öngörülmektedir. Böylece ortalama 15 yıllık işletme süresi sonunda kredi taksit ve faizleri, öz sermaye

ve kar ödenmiş yatırım, tümü ile amorti edilmiş ve bedelsiz bir şekilde devredilecek aşamaya gelmiş olacaktır.²³

Sözleşmelerde bahsedilen öz sermayesi, toplam yatırım tutarının (Krediler dışında) şirketin kendi olanakları ile karşılanan ve temettüye esas alınan şirketler sermayesi olarak tanımlanmaktadır.

1.3.7. YİD Modelinin Denetimi

YİD modeline konu olan tesisler, sözleşme yürürlükte olduğu süre içerisinde, ilgili olduğu bakanlık yada bakanlığın uygun gördüğü kuruluşlar tarafından denetlenebilecektir.

1.3.8. YİD Modelinde Fesih

Tarafların sözleşme hükümlerine uymaması durumunda ilgili bakanlığın, sözleşmeyi fesih ve mevcut tesislere el koyma yetkisi bulunmaktadır. Bakanlığın, sözleşmeyi dilediği zaman feshetme yetkisi bulunmaktadır.

Şirketin, taahhüdü sözleşme hükümlerine uygun olarak yerine getirmediğinin, sözleşmeye kısmen veya tamamen aykırı davrandığının aynı zamanda yatırım ve üretim faaliyetlerini aksattığının bakanlıkça tespit edilmesi halinde, şirket kusurlu addedilerek bu durumun düzeltilmesi için şirkete (45 gün) süre verilecektir. Bu süre şirketin talebi ve bakanlığın uygun görmesi halinde 45 gün daha uzatılabilir. Verilen süre sonuna kadar şirket gerekli önlemleri almazsa, bakanlık sözleşmeyi feshedebilir. Bu durumda yatırımlar bedelsiz olarak bakanlığa ait olacaktır.²⁴

1.3.9. Tesisin Devri

YİD modelinin en önemli unsurlarından birisi de devir işlemidir. Şirkete uygulama anlaşması ile verilen üretim yetkisi süresinin sonunda tüm tesisler, üzerindeki haklarla birlikte tam ve çalışır bir vaziyette ve her türlü borç ve

UĞUR, a.g.e., s. 253

GÜNEŞ, Cengiz, **Yap İşlet Devret Modelinde İmtiyazlı Şirketler**, Türmob Yayınları -100, Ankara, 1999, s. 40

yükümlülükten arındırılmış ve bedelsiz olarak devlete geçmektedir. Devir işlemi birkaç değişik şekilde gerçekleşebilir.

1.3.9.1. Süre Sonunda Devir

Tesis, tüm borçlar ve önerilen temettü ile sermaye geri ödenmesini tamamladıktan sonra bedelsiz olarak sözleşmedeki süre sonunda ilgili bulunan kamu kumulusuna devredilecektir. Arada mutabakat sağlanırsa tarife ve diğer hususlar yeniden belirlenerek süre uzatılabilir.

1.3.9.2. Süre Bitiminden Önce Devir

Bu devir çeşidinde belirtilen süreden önce tesis devredilir. Süre bitiminden önce devir birkaç değişik biçimde yapılabilir

1.3.9.2.1. İndirimli Fiyatla Devir

Zorlayıcı bir neden veya kamu tarafından kaynaklanmayan herhangi bir sebeple tesisin inşaat döneminde, daha evvel belirlenmiş sürenin gecikmesi durumunda, kamu kesiminin OGŞ ve tesislerini, sözleşmede belirtilmiş koşullar doğrultusunda, indirimli fiyattan devralmasıdır. Burada hazine garanti verir.

1.3.9.2.2. Tam Fiyatla Devir

Bu sözleşme tipinde ilgili kamu kuruluşunun, süreden daha önce herhangi bir tarihte, belirlenmiş bedeli ödeyerek devralmasıdır. Tesis, işletme süresi dolmadan sözleşme hükümleri doğrultusunda, kamuya devri durumunda henüz geriye ödenmemiş kredi, anapara, faiz ve bunların masrafları konusunda yine hazine garantisi verilir.

1.3.9.2.3. Özelleştirme

Sözleşmede belirtilen süre sonunda sermayenin belli bir yüzdesinin OGŞ sermayedarlarına bırakılarak, geri kalan kısmının piyasalarda hisse senedi, sertifika gibi araçlarla satılması öngörülmüştür. Tesisin devri yerine mülkiyetin devri gerçekleşmiş olmaktadır. Bir taraftan piyasadan belirli satmalına gücünü çekerek

enflasyonu önleme, diğer taraftan sermaye piyasasının da iyileştirilmesine yardımcı olunmuş olur.²⁵

1.3.10. YİD Sözleşmesinde Uyulması Gereken Kural Ve Esaslar

Sözleşme, idare ile OGŞ şirketi veya yabancı bir şirket arasında imtiyaz oluşturmayacak şekilde imzalanır. İdarenin YİD sözleşmesine konu edebileceği yatırım ve hizmetler; köprü, baraj, sulama, tünel, kullanma ve içme suyu, enerji üretimi, haberleşme, arıtma tesisleri, maden ve işletmeleri, fabrika ve buna benzer tesisler, otoyollar, çevre kirliliğini önleyici yatırımlar, yeraltı ve yerüstü otoparkı ve sivil kullanıma uygun havayolları gibi unsurlardan ibarettir.

Yatırım ve hizmetler, yüklenici durumundaki kişi tarafından yapılacak, işletilecek ve sonra kamu idaresine devredilecektir. Sözleşmeyi yapmaya yetkili idarenin tespiti, taraf teşkilinde geçirilmesi gerekli zaman, karşı tarafın taşınması gerekli nitelikler, işletmeye alınan yatırımın ürünlerinin pazarlanması ve fiyat biçilmesi, karşı tarafın görevlendirilmesi yani seçilmesi, yatırım süresi ve devir zamanı, yatırımın finansmanı ve bazı yöresel muafiyetler tanınması konusunda uyulması gerekli hususlar ayrı bir şekilde belirtilmiştir.

1.3.11. Devletin Ödeme Yükümlülükleri Ve Hazine Garantisi

Garantiler açısından YİD modelinin devlet projelerinden farkı, krediler için doğrudan doğruya devlet garantisi verilmesi yerine devlete sınırlı rücu esasına dayandırılmasıdır. Bu tip projelerde hazine, kreditorlere doğrudan garanti vermek yerine üretilmiş bulunan mal ve hizmet bedelinin alıcı tarafından şirkete ödenmesini garanti etmektedir. Bu şekilde üretim yapıldığı süre esnasındaki kredilerde tarife vasıtasıyla dolaylı olarak garantilenmiş bulunmaktadır. Devletin ödeme yükümlülükleri;

- Şirket tarafından hazır veya üretilen enerji miktarı için alıcı tarafından yapılacak tarife ödemelerini,

²⁵ KUYUCUKLU, Nazif, **Türkiye İktisadı**,. İstanbul, 1993, s. 231

- Tesislerin devrine karşılık olarak şirkete yada şirket ortaklarına ödenecek bedeli ifade eder.

Ödemeler, harcamaların gerçekleştirildiği para biriminin TL. karşılığı yapılmaktadır.

1.3.12. Yatırımın Tutarı

Şirket tarafından sağlanan finansman tutarı, yatırım tutarını ve inşaat dönemindeki masrafları karşılamaya yeterli olmalıdır. Yatırım tutarı, tesis bedeli (etüd proje, inşaat, teçhizat, olağanüstü giderler vb.), sigorta masrafları, kamulaştırma bedeli, işletmeye alma giderleri, işletme sermayesi, faizler ve finansman masrafları ile birlikte vergileri içermektedir.

1.3.13. Teminatlar

Sözleşme çerçevesinde şirketin proje dokümanlarındaki tüm hakları ve gelirleri kreditorlere devredilmektedir. Şirket projeyi tamamlayamadığı yada proje dokümanlarında yer alan yükümlülükleri ihlal ettiği zaman, kreditorler bakanlığın da onayını alarak projeyi gerçekleştirmek üzere yeni bir şirket ile anlaşabilmektedir.

Şirkete verilen üst hakkı üzerinde kreditorler lehine ipotek tesis etme imkanı tanınmaktadır. Şirket hisseleri kreditorlere rehin edilebilmektedir.

1.3.14. Mülkiyet

YİD modeline göre yapılan projelerde projenin tesis edildiği arazi ve üzerindeki mülkiyeti hazineye aittir. Devlet yalnızca üst hakkı ve kullanım yoluyla şirkete arazi üzerinde tesis kurma hakkını vermektedir.

1.3.15. YİD Modelinin Finansmanı

YİD modeli proje finansmanına dayalıdır. Normal şartlar altında tesislerin tamamlanması için ticari işletmeye devredilene kadar gerekli olan tüm finansmanın şirket tarafından sağlanması gerekmektedir. Finansman, krediler ve şirket

ortaklarının getireceği sermayeden oluşmaktadır, öz sermaye/borç oranı asgari olarak 15-85'dir.

1.3.15.1. Yap İşlet Devret Projelerinin Finansmanında Dikkate Alınması Gereken Hususlar

Proje finansmanı, gelişmeleri için temel alt yapı projelerine ihtiyaç duyan ve özellikle bu projeler için sermaye bulma zorunluluğu olan gelişmekte olan ülkeler açısından büyük önem taşımaktadır. Projenin finansmanı yapılırken bazı unsurlar göz önüne alınmalıdır.

1.3.15.1.1. Projenin Ekonomik Açıdan Sürdürülebilir Olması

YİD Projesinin ekonomik açıdan sürdürülebilir olduğu potansiyel yatırımcılara ve kreditorlere açıkça kanıtlanmalıdır. Yani proje, alınan kredilerin anapara ve faiz ödemelerine, öz sermaye ve getirilecek öz sermayeye karşılık sağlanacak getirinin geri ödenmesini sağlayacak oranda gelir üretebilmelidir.

Projeden elde edilecek gelirin projenin borç servisini karşılamaya yetecek düzeyde olması gerektiği için, projenin toplam maliyeti tahmin edilebilmeli ve kreditorler ile yatırımcılara projenin planlandığı gibi gerçekleştirilip, işletileceğine dair güvence verilmelidir.²⁶

1.3.15.1.2. YİD Projelerinin Maliyeti

Bu model çerçevesinde dikkate alınması gereken en önemli husus YİD proje maliyetinin, devletin doğrudan borçlanmak suretiyle finanse ettiği proje maliyetinden yüksek olup olmadığı, bu kullanılacak maliyetin de bütçe imkansızlıkları nedeniyle uygulanamayacak proje çerçevesinde makul olup olmadığının tespiti. Eğer analizler sonucu modelin maliyetinin yüksek olduğu sonucu ortaya çıkarsa, bunun bedelini devlet ve nihai kullanıcılar ödeyecektir.²⁷

ERSÖNMEZ, Cem, **Yap İşlet Devret Modeli ve Modelin Finansmanına İlişkin Bir Analiz**, Uzmanlık Tezi, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ankara, 1995, s.31

KOÇER, Muhammed, **İnşaat Sektöründe YİD (Yap-İşlet-Devret) Modeli Sözleşmeler ile Yapım İşleri Sözleşmelerinin Karşılaştırılması: DHMİ, DLH ve TCK Uygulama Örnek Sözleşmeleri**, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2008, s. 37

1.3.15.2. Yap İşlet Devret Projelerinde Toplam Yatırım Maliyetinin Unsurları

Projelerin karakteristiğine göre maliyet kalemleri değişiklikler göstermesine rağmen, bir altyapı projesinin maliyet kalemlerinin belirlenmesi ve bunun sonucunda toplam yatırım maliyetinin tespiti gereklidir. Bu maliyet kalemleri şöyledir;²⁸

Maliyet Kalemleri

- İnşaat Giderleri
- Avam ve Nihai Proje Giderleri
- Makine ve Ekipman Giderleri
- Projelendirme/Koordinasyon

Toplam İnşaat Maliyeti

- Müşavirlik ve Kontrol Hizmetleri
- Yönetim Giderleri
- Sigorta Giderleri

Toplam Mühendislik ve Kontrol Hizmetleri

- Kamulaştırma
- İşletme sermayesi
- İşletme giderleri
- Vergiler

Toplam Diğer Giderler

- Koşullu harcama

Toplam Sermaye ve Maliyet

- Finansman giderleri
- Faiz giderleri

Toplam Finansman Giderleri

Toplam Yatırım Maliyeti

Yukarıda belirlenen maliyetler, projenin fizibilite etüdünde yer almalıdır. YİD projelerinde projenin yürürlük aşamasına gelinceye kadar ortaya çıkan maliyetler dikkate alınarak toplam yatırım maliyeti revize edilmektedir.²⁹

YİD projeleri inşaat ve işletme dönemi olmak üzere iki farklı ve uzun aşamadan oluşmaktadır. Projenin yürürlüğe girdiği tarih ve yatırımın işletmeyi alındığı tarihe kadar inşaat döneminde yurt dışından temin edilen mal ve hizmetler değerleri, o ülkenin enflasyon endeksleri ve yerel para ile yabancı para arasında ortaya çıkan kur değişiklikleri dikkate alınarak eskalasyona (artırma) tabi olabilmektedir. Projenin işletme döneminde ise sadece idare ve işletme giderleri eskalasyona tabi olmaktadır.³⁰

1.3.16. YİD Modelinde İlave Finansman

Proje daha evvel tespit edildiği tarihte tamamlanamadığı, toplam yatırım tutarında artış olduğu, yada işletme gelirleri giderlerini karşılayamadığı takdirde, şirket kredi geri ödemelerini, maliyet artışlarını veya işletme, bakım kayıplarını karşılamak için ilave finansmana başvurabilir.

İlave finansmanı gerektiren olay şirketin kendi kusuru, zorunlu haller veya mutabık kalmaları ve daha sonra vazgeçilen kurallardan kaynaklanabilir. Şirketler:

- Sigorta gelirleri,
- Şirket tarafından temin edilen ilave krediler,
- Müteahhitlerden kazanılmış olan tazminatlar,

sebepleriyle ilave finansmana başvururlar. Şirketin kendi kusuru dışında kullanacağı ilave kredilerin miktarı ve koşulları, Hazine Müsteşarlığının olumlu görüşü alındıktan sonra onaylanmakta ve ondan sonra tarifeyle yansıtılmaktadır. Şirketin kusuru sebebiyle kullanılan ilave krediler tarifeyle kesinlikle yansıtılmamaktadır.

²⁹ ATALAN, N. Kemal, **Yap İşlet Devret Modeli İle İlgili Tarihçe Dünyada ve Ülkemizdeki Uygulamaları, Tatbikattaki Zorluklar**, Uzmanlık Tezi, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ankara, 1995, s. 87

³⁰ ERDOĞDU, Seyhan., **Yap İşlet Devret Modeli: Özelleştirmenin Kestirme Yolu**, Mülkiyeliler Dergisi, Cilt XXI, sayı: 200, Yol-İş Sendikası Başkanlık Danışmanı, 1998, s. 27

Projelerde işletme döneminde meydana gelen mücbir sebepler ve bağlı bulunduğu bakanlık ve kamu kuruluşunun kusuru halinde, şirkete tarifenin belirli bir oranını ödemektedir. Mücbir sebepten kaynaklanan durumlarda anlaşma süresi mücbir sebep olayına bağlı olarak üretilmeyen enerji miktarı elde edilinceye kadar uzatılabilmektedir.

1.3.17. YİD Modelinin Prensipleri

Her proje kendine has nitelikleri olması sebebi ile belirli prensiplerin uygulanması proje bazında değişmekte ve modelimiz için tüm projelere uygulanabilir, kesin prensiplerden bahsetmek oldukça zor olabilmektedir.

Uzun inşaat süresi, büyük yatırım maliyeti gerektiren projelerde yasal ve mali açıdan oldukça karışık ve tarafların çıkarlarının çeliştiği bir yapı söz konusudur. Sektörlerin kendilerine özgü nitelikleri itibarıyla, üretim, şirketlerince üretilenlerin tek bir alıcısının olması da sistemin kurulmasında dikkate alınan önemli bir faktör olmaktadır. Modelin Türkiye'deki tanımlara uygun dünyada aynen yararlanılacak bir örneğinin bulunmaması ve fikir aşamasından başlayarak geliştirilmeye çalışılması devlet, yatırımcılar ve kredi verenler tarafından risklerin paylaşılması konusunda anlaşmaya varılmasını zorlaştırmıştır. Ülkemizde modelin geliştirilmesi, prensiplerin oluşturulması, proje dokümanlarının hazırlanması ve dokümanlar üzerinde görüşmeler YİD modeli projelerinin oldukça uzun zamanını almıştır.³¹

Projelerin görüşülmesi esnasında elde edilen tecrübeler ışığında, proje dokümanlarını basitleştirmek ve görüşmeleri daha kısa süre içerisinde tamamlayabilmek ve devletin yükümlülüklerini asgariye indirmek amacıyla 1990 yılından itibaren modelin iyileştirilmesine ve basit bir uygulamanın geliştirilmesine çalışılmıştır. Prensiplerin oluşturulmasında ve geliştirilmesinde yeni yasal düzenlemelere gidilmesi yada mevcut mevzuatta değişiklik yapılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

YİD modelinin ilk uygulaması, "tarife kalemlerinin hesaplanması", "riskin paylaşılması", "devir" maddeleri bakımından oldukça detaylı ve karışık iken,

modelin yeni uygulamasında maddeler daha sadeleştirilmiştir. 1990 yılından itibaren yapılan YİD başvuruları modelin sadeleştirilmiş uygulaması ile birlikte ele alınmıştır.

1.3.18. Sigorta

Şirket, inşaat veya işletme dönemi süresince bağlı olduğu bakanlıkla anlaşma sağlamak suretiyle inşaat risk sigortası, genel sorumluluk sigortası, hasar sigortası, nakliye sigortası, üçüncü kişilere karşı mali mesuliyet sigortası yaptırmakla yükümlüdür. İnşaat süresince sigorta masrafları yatırım tutarına eklenmektedir. İşletme dönemindeki sigorta masrafları doğrudan tarifeyle yansıtılmaktadır.

1.3.19. Ortak Girişim Şirketinin Borçları

Ortak girişim şirketinin katlanmak zorunda olduğu birtakım borçlar vardır.

1.3.19.1. Sadakat Borcu

Tesisin yeni şekli ile meydana getirecek ve bunu daha sonra kullanacak olan şirket, taahhüt ettiği işi dikkatle ve iş sahibine sadakatle yapmak zorundadır. Sadakat borcu ile özen borcu birbirine bağlı borçlardır. Özen borcu sadakat borcunun bir sonucudur.³²

Sadakat borcunun ihbar yükümlülüğü olarak ortaya çıkan iki özel görünümü Borçlar Kanunu madde 357'de şu şekilde anlatılmıştır;³³

- Malzeme iş sahibi tarafından kısmen yada tamamen verildiği takdirde, müteahhit malzemenin kullanışı hakkında hesap vermek, arta kalan malzemeyi iade etmekle yükümlüdür,
- İş devam ettiği süre içerisinde, iş sahibinin verdiği malzemenin yada gösterdiği arsanın tesisin gereği gibi veya zamanında ifasını tehlikeye sokacak kusurlardan ilgili kamu kuruluşunu haberdar etmelidir.

TANDOĞAN, Haluk, **Borçlar Hukuku, Özel Borç İlişkileri**, Cilt 2, İstanbul, 1988, s.49

ŞENYÜZ, Doğan, **Borçlar Hukukuna Göre Yap İşlet Devret Sözleşmesi ve Tarafların Vergiler Karşısındaki Durumu**, Ankara, 1996, s. 16

1.3.19.2. Özen Borcu

Sadakat borcunun bir sonucu olarak özen borcu ortaya çıkmaktadır. OGŞ, tesislerin inşa edilmesini müteahhitlere sözleşme sonucu vermiş olabilir. Müteahhit, tesis inşa ederken iş sahibi ile yaptığı sözleşmede anlaştıkları şekilde tesisi tamamlamak zorundadırlar. Müteahhit özen borcunu, yaratılacak tesisin başlangıcından teslimine kadar itinalı ve dikkatle kullanması gerekmektedir.

Müteahhit tesisin kurulması esnasında özen borcuna aykırılık sebebi ile iş sahibine yada başkalarına zarar verirse bundan sorumlu olur. Örneğin, tesis inşa edilirken yan taraftaki binaya zarar verilirse, zarar gören kişilere karşı müteahhit sorumlu tutulur.

1.3.19.3. İş Bizzat Yapması Veya Yönetim Altına Alınması

YİD sözleşmesinde OGŞ'ler, müteahhide verdikleri ve müteahhitlerinde taahhüt ettikleri şey Borçlar Kanununun 356/2. maddesine göre bizzat yapma yükümlülüğündedirler. Fakat iş, müteahhidin kişisel becerisini ve niteliklerini gerektirmiyorsa veya sözleşmede aksi kararlaştırılmamışsa, o durumlarda müteahhit işi kendi yönetimi altındaki kişilere yani taşeronlara yaptırabilir. Bazı durumlarda müteahhit, sözleşmede kabul edilmiş, yasaklanmamış yada işin niteliği uygun ise işin bir kısmını yada bir bölümünü kendi hesabına ve bağımsız olarak çalışan alt müteahhide yani taşeronlara bırakabilir. Tesisin bu gibi durumlarda inşa edilme faaliyetinin müteahhidin kendi kişisel idaresi olmaksızın taşeron tarafından gerçekleştirilmesi söz konusu olmaktadır. Taşeron iş veren müteahhit ilk müteahhit olmak durumundadır. İşin yapılması sırasında taşeron ile OGŞ arasında herhangi bir ilişki bulunmamaktadır. Taşeron ile ilk müteahhit arasındaki ilişki, ilk müteahhidin kendi nam ve hesabına yaptığı bir sözleşmeye dayanır. Taşeron sadece ilk müteahhide karşı sorumludur.³⁴

Burada dikkati çeken konu iş sahibi adına müteahhit OGŞ adına işi bir başkasına bırakması, yani sözleşmenin tümü itibari ile devridir. Müteahhit sözleşme ile yüklendiği bir işi, iş sahibi adına ve hesabına yaptığı bir sözleşme ile üçüncü bir

kişiyi bırakması, tesisi taşeronlara yaptırmamasından farklıdır. Mütahhit, sahibi adına ve hesabına sözleşme yapmaktadır. Fakat mütahhitle taşeron arasındaki ilişki, mütahhidin OGŞ adına değil, kendi adına yapması şeklindedir.

Tesisin inşa edilmesi, birden fazla mütahhidin konsorsiyum sözleşmeleriyle birlikte üstlenmesi mümkündür. KVK'nın mükerrer 6. maddesinde iş ortaklığı adı ile yer verilen bu müessese şu şekilde açıklanmıştır; "Sermaye şirketleri, kooperatifler, iktisadi kamu müesseseleri, dernek ve vakıflara ait iktisadi işletmeler kendi aralarında, şahıs ortaklıkları veya gerçek kişilerle belli bir işin birlikte yapılmasını müştereken taahhüt etmek ve kazancı paylaşmak amacı ile kurdukları ortaklıklar iş ortaklığıdır." KVK'nın bu maddesi gereğince iş ortaklığına ortak olabileceklere bir sınırlama getirilirken, bunun diğer hukuk dallarını bağlayabileceği söylenemez.

1.3.19.4. Araç Gereç ve Malzeme Sağlama Borcu

Taraflar arasında imzalanan YİD anlaşmasında aksine bir hüküm yoksa tesise verilecek yeni şekil yada üretilecek şeyin yapılması için gerekli olan araç ve teçhizat OGŞ tarafından tedarik edilmesi zorunludur. Bu, BK'nın 356/3. maddesinde anlatılmıştır.

Burada dikkat edilecek nokta, araç ve gereçlerin, malzemedan ayrılmasıdır. Araç ve gereç tesisi tamamlandıktan sonra işi yapan mütahhit tarafından ayrılabilen, mütahhit tarafından kendi mülkiyetinde olduğu için geri alınabilen eşyalardır. OGŞ, bunları isterse satın alabilir, isterse kiralayabilir. Malzeme ise taş, kum, çimento gibi tesisin imal edildiğinde onun içinde kalan şeylerdir. OGŞ tesiste kullandığı malzemeyi iyi cinsten seçmek durumundadır.

1.3.19.5. İhbar Borcu

Kullanılan malzemenin bir kısmının OGŞ tarafından verilmesi durumunda malzemelerdeki kusurlar veya işin gereği gibi yerine getirilmesini tehlikeye sokan durumlar meydana gelirse, mütahhit bunları iş sahibine bildirmek durumu ile mükelleftir. Bunu yerine getirmezse sonuçlarına kendisi katlanmak durumunda kalır. Bu durum BK'nın 357/son maddesinde belirtilmiştir.

1.3.19.6. İşe Zamanında Başlama Ve Devam Borcu

OGŞ, işe zamanında başlanması ve devam ettirmesi, işin teslim zamanını belirleyebilmek için önemlidir. Bu nedenle işe zamanında başlama ve devam borcu, sözleşmede belirtilen tesisin teslimi için bir zaman kararlaştırılmış olup olmamasına göre farklı olabilir.

Teslim süresi belli olmayan işlerde BK'nın 74. maddesine göre sözleşme yapılır yapılmaz hemen işe başlanması gereklidir.³⁵

Teslim süresi belli olan işlemlerde ise yine BK'nın 358/1. maddesine göre işin başlamasının gecikmesi yada devam etmesinin duraksadığı durumlarda müteahhide uyarı verilebilir. Tesisin yapılmasındaki gecikme bütün tahminlere göre müteahhidin işi zamanında bitirmesine olanak vermeyecek derecede ise ihbara gerek kalmaksızın sözleşmenin feshine gidilenebilir. İşe başlamadaki gecikme yada yavaş devam etme, iş sahibinin hatasından kaynaklanıyorsa işin zamanında başlamamasından yada yavaş devamından müteahhit sorumlu tutulamaz.

1.3.20. Teslim Zamanı

Tesisin teslim zamanı, sözleşmede açıkça tarih ve süre saptanabileceği gibi, belli bir esasa bağlanabilir. Süre, tesisin tamamlandığı gündeki değerinin belirlenen aylık kira bedeline bölünmesi ile bulunacak ay sayısı ile saptanabilir.

1.3.21. Teslim Yeri

Tesisin devir borcunun ifa yeri olarak ortaya konan devrin yapılacağı mekanın tespit edilmesidir. Teslim yada devir yeri eserin niteliği gereği gayrimenkullerde, gayrimenkulun bulunduğu yerdir.

Yapılan şey, eğer menkul ise borcun ifa yerini taraflar BK'nın 71/1. maddesine göre serbestçe belirleyebilirler. Öncelikle bu konudaki açık yada gizli bir iradenin var olup olmadığının araştırılması gerekmektedir. Borcun nerede ödeneceği taraflarca sözleşmede açık yada kapalı bir şekilde belirlenmemişse yada işin niteliğinden dolayı anlaşılmıyorsa, ödeme yeri, bu konudaki yedek yani tamamlayıcı

hukuk kurallarına göre tespit edilir. YİD sözleşmesinden kaynaklanan borç sözleşmesinin devri zamanında tamamlanmamış olduğundan dolayı, BK'nın 73/3. maddesinin uygulanması gereklidir.

1.3.22. İhtilafların Çözümü

Sözleşmenin uygulanma safhasında ortaya çıkacak anlaşmazlıkların çözümü konusunda taraflar, yönetim ve yargı yerini sözleşme ile belirlemektedirler. Sözleşmelerde, yabancı sermayeli ortaklar olması durumunda uluslararası hakem belirlenmektedir. Yargı yeri olarak mahkemeler belirlenmektedir.

1.3.23. YİD Sözleşmesinin Sona Ermesi

YİD sözleşmesinin sona ermesindeki durumlar çok çeşitlidir. Bunlardan ilki, sözleşmede iki tarafın borçlarını sözleşmeye uygun biçimde ifa etmesi ile sözleşme sona erer.

Bir sözleşme meydana getirirken nasıl karşılıklı anlaşma gerekiyorsa, taraflar karşılıklı anlaşarak sözleşmeyi her zaman sona erdirebilirler. İşin yerine getirilmesini imkansızlaşması halinde sözleşme kendiliğinden sona erer. (BK m. 368/1.)

Taraflardan birinin üzerine düşen borcunu ödemekte gecikmesi durumunda, karşı taraf sözleşmeyi feshedebilir. (BK m. 106-108) Sözleşmenin başlangıçta tespit edilen ve bedel olarak ortaya konan kullanım süresinin iktisadi değeri ihmal edenin yapmış olduğu giderlere göre fazla yada aşırı ise o zaman üreten konumundaki kiraya veren sözleşmeyi tek taraflı olarak sona erdirebilir (BK m. 367).

Üreten, kiralayan (kiraya veren) yani iş sahibi tam tazminat karşılığında tek taraflı olarak sözleşmeyi feshedebilir (BK m. 369).

İKİNCİ BÖLÜM

2. YAP İŞLET DEVRET MODELİNİN İŞLEYİŞİ İLE İLGİLİ SORUNLAR

2.1. TEKNİK SORUNLAR

Genellikle bu model çerçevesinde yatırım yapmak isteyen girişimcilere fizibilite raporları (teknik incelemeleri de bir ölçüde içererek) ilgili kamu kuruluşu tarafından ihale aşamasında verilmektedir. Bu raporlar ne kadar sağlıklı hazırlanmışsa, bunların üzerine bina edilecek sözleşmelerde o derece ileride sorun yaratmayacak ve tarafları anlaşmazlıklara götürmeyecek raporlar olacaktır. Enerji projelerini özellikle barajlı alanların bir zorluğu yeraltının yeterince iyi incelenmemesinden geçmektedir. Bu çalışmalar çok iyi yapılmadan raporlandığı takdirde, çok büyük sorunları da beraberinde getireceği açıktır. Girişimcinin bu ihale aşamasında kısıtlı sürede fizibilite raporunun teknik verilerini irdeleme şansı pek yoktur.³⁶

2.2. EKONOMİK VE MALİ SORUNLAR

Temel sorun, ihaleye çıkan projelere finansman bulmaktır. Diğer bir ifadeyle projeleri gerçekleştirecek girişimcilerin (genellikle yabancı) bulunmasıdır. Bu da büyük ölçüde Türkiye'nin siyasi ve ekonomik istikrarı ile bire bir ilgilidir.

Bu koşullar ise yerine gelmediği takdirde, beklenen yabancı sermaye, yabancı girişimcinin gelmesi zorlaşmaktadır. Nitekim eskiden üzerinde çok konuşulan ve tartışılan tahkim yasası da çıkmış olmasına rağmen yine beklenen ve arzu edilen yabancı girişimci başvurusu sınırlıdır.³⁷

Bir sorun da ihalelerde yeterlilik koşulu aranmadığı için birçok yerli firma ve başta taahhüt firmaları olmak üzere bu ihalelere başvurular olmuş, ihaleyi kazanan

İMRE, Erol, *Türkiye'de Yap-İşlet-Devret Modeli: Yasal Çatısı, Uygulaması*, Bkz. http://www.ydk.gov.tr/seminerler/turkiyede_yid_modeli.htm, 2001, (20. 08. 2009)
İMRE, a.g.ç.

yerli firmalar kendilerine yabancı ortak arayışına girmişler ve çoğu kez bu gerçekleşmeyince proje bir ölçüde bloke olmuştur. Birçok proje kendine müşteri arıyor durumuna düşmüştür.

2.3. KAPSAM SORUNLARI

YİD modeli, özellikle 3996 Sayılı Yasa'nın uygulamasıyla kapsamı çok geniş tutulmuştur. Bu kapsamın mutlaka daraltılması gerekmektedir. Yoksa bir yandan özelleştirme, diğer yandan bu duruma ters düşen serbest piyasa ve rekabet mekanizmalarının işleyişini engelleyici bir durum yaratılmış olacaktır. Çünkü bu amaca yönelik kurulmuş şirketler belli bir mal veya hizmeti belli bir fiyat garantisıyla üretilip satmakla, bunların aynı alanda faaliyet gösteren şirketlerin rekabet edebilme şansını ortadan kaldırmaktadır.³⁸

2.4. İŞLETME HAKKI DEVRİ SORUNU

İşletme hakkı, herhangi bir tesisin mülkiyet hakkı devreden tarafta saklı kalmak üzere belirli bir süre ve bedel karşılığında sözleşmede belirlenen usul ve esaslar dahilinde kar/zarar işletme hakkı devralan tarafa ait olmak üzere gerçek veya tüzel kişiler tarafından işletilmesidir.³⁹

2.4.1. Vergi Usul Kanunu Açısından

Borçlar Kanunu çerçevesinde işletme hakkı devirleri hasılat kirası özelliği taşımaktadır. İşletme hakkı devir bedeli belli bir süre için ödendiğinden ilgili yıla isabet eden işletme hakkı devir bedelinin gider yazılması ancak izleyen yıllara isabet eden bedelin aktifleştirilmesi gerekir. VUK'un 283. Maddesi uyarınca "gelecek bir hesap dönemine ait peşin ödenen giderler... mukayyet değerleri üzerinden aktifleştirilmek suretiyle değerlendirilir." GVK'nın 40/1. maddesi uyarınca ticari kazancın elde edilmesi ve idame ettirilmesi için yapılan giderler yapılan kazancın safi tutarının hesaplanmasında indirilir. Bu yüzden peşin ödenen işletme hakkı devir

bedellerinde sadece ilgili yıla düşen kısmın sonuç hesaplarına intikal ettirilmesi gerekmektedir.⁴⁰

Muhasebe Sistemi Uygulama Tebliği'nde 280 Gelecek Yıllara Ait Giderler hesabı ve Gelir Tahakkukları Hesap Grubunda VUK'un 283. maddesine paralel bir düzenleme yapılmıştır. Hesap açıklaması aynen şu şekildedir, "Bu hesap peşin ödenen ve cari dönem içinde ilgili gider hesaplarına kaydedilmemesi gereken, gelecek yıllara ait giderleri izlemek için kullanılır. Gelecek yıllarla ilgili gider ve maliyet hesaplarına borç kaydedilecek olan peşin ödenen giderler bu hesabın borcuna kaydedilir. İlgili hesap dönemlerinde bu hesabın alacağı karşılığında dönen varlıklardaki Gelecek Aylara Ait Giderler Hesabı'na gerekli aktarmalar yapılır."⁴¹

İşletme hakkının konusunu tesis oluşturduğunda değerlendirmenin yukarıda açıklanan şekilde yapılması gerekmektedir. Aynı şekilde ticaret ünvanı veya patent gibi gayri maddi hakkın kiralanması söz konusu olduğunda hak bedelinin kira (yararlanma) süresine göre itfa edilmesi gerekir. Gayri maddi haklar VUK'un 269 ve 262. maddelerine göre maliyet bedeli ile değerlendirilir. Gayrimenkullerin değerlemesine ilişkin VUK'un 269, 270, 271 ve 272. maddeleri ile gayrimenkullere ilişkin amortisman hükümleri gayrimaddi haklar için de geçerlidir. 01. 01. 1983 tarihinden önce iktisap edilen kıymetlerle ilgili genel amortisman tablosunda haklarla ilgili düzenlemeye de yer verilmiştir. Buna göre haklar amortismanlara ilişkin genel tablonun XI-a bölümü uyarınca kendilerinden faydalanılacak sürelerle göre amorti edilir. Bu sürelerin sözleşmelerle tespit veya resmi bir makam tarafından tescil edilmiş olması gerekir. 01. 01. 1983 tarihinden sonra iktisap edilen haklarla ilgili genel hükümler geçerlidir. Bu durum uygulama farklılığı yaratmamaktadır. Haklar yine kendilerinden faydalanılacak sürede itfa edilmekte veya hak bedellerinden ilgili yıla isabet eden kısmı sonuç hesaplarına intikal ettirilmektedir. Muhasebe Uygulama Genel Tebliği'nde de benzer düzenleme yer almaktadır. Bu düzenlemeye göre imtiyaz, patent, lisans, ticari marka ve ünvan gibi bir bedel ödenerek elde edilen bazı hukuki tasarruflar ile kamu otoritelerinin işletmeye belirli alanlarda tanıdığı kullanma, yararlanma gibi yetkiler dolayısıyla yapılan harcamalar 260 Haklar Hesabı'nda izlenir. Edinilen haklar maliyet bedelleri ile bu hesaba borç kaydedilecek

⁴⁰ KOÇER, a.g.e., s.52

⁴¹ KOÇER, a.g.e., s.53

ve yararlanma süresi belli ise yararlanma süresinde, belli değilse beş yıllık sürede eşit taksitlerle itfa olunarak yok edilir.⁴²

İşletme hakkı olarak tabir edilen hasılat kirasına ilişkin kiracılık hakkı Medeni Hukukta gayri maddi hak olarak değil maddi bir hak olarak yer aldığından ödenen işletme hakkı devir (kira) bedellerinin VUK'un 283. Maddesine göre değerlendirilip 280 no.'lu hesapta muhasebeleştirilmesi gerekir.

2.4.2. Katma Değer Vergisi Açısından

KDVK'nın 1/1 maddesi uyarınca kiralama işlemi ticari faaliyet kapsamında yapıldığı takdirde Katma Değer Vergisi kapsamına girer. Kiralanması KDV'nin konusuna giren mal ve haklar GVK'nın 70. Maddesinde mal ve haklardır. GVK'nın 70. Maddesinin birinci fıkrasının 5. bendinde, işletme, imtiyaz haklarının, sahipleri, mutasarrıfları, zilyedleri, irtifak ve intifa hakkı sahipleri veya kiracıları tarafından kiraya verilmesi gayrimenkul sermaye iradı sayılmıştır. Bu hakların ticari işletmeye dahil bulunması durumunda kiralanması işlemlerinden elde edilen kazanç ticari kazanç veya kurum kazancıdır. Ticari kazançta gelirin elde edilmesinde tahakkuk esası belirlenmiştir.⁴³

KDVK'nın 10. maddesinin (h) bendi 3316 Sayılı Kanun ile 01. 12. 1986 tarihinden geçerli olmak üzere yürürlükten kaldırıldıktan sonra kiralama işlemlerinde vergiyi doğuran olay normal bir hizmet faaliyeti şeklinde değerlendirilmiştir. Hizmet faaliyeti şeklinde değerlendirilen kiralama işlemlerinde vergiyi doğuran olay KDVK'nın 10/a maddesi uyarınca hizmetin yapılmasına bağlanmıştır. Kiralamalarda diğer işlemlerde olduğu gibi vergilendirme dönemlerine paralel olarak vergiyi doğuran olay gerçekleşmektedir. Diğer bir ifade ile hizmet vergilendirme döneminde ifa edilmiş, işlem mahiyet ve tutar olarak gerçekleşmiş bulunmaktadır. Tahsilatın yapılıp yapılmamasının vergiyi doğuran olay açısından bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Sonuç olarak işletme hakkının devri hasılat kirası niteliğinde olduğunda KDVK'nın 1. maddesi uyarınca verginin konusuna girmekte ve 10/a

KOÇER, a.g.e., s.54

KOÇER, a.g.e., s.55

maddesi uyarınca hizmet ifası olarak değerlendirildiğinden ilgili vergilendirme döneminde vergiyi doğuran olay gerçekleşmektedir.

KDVK'nın 28. maddesi ile verilen yetkiye dayanılarak, 02. 08. 2001 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 30. 07. 2001 tarih ve 2001/2789 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile, bu tartışmalara son verilmekte ve söz konusu işletme hakkı devirleri, mal ve hizmetlere uygulanacak katma değer vergisi oranlarını gösteren, 31. 12. 1992 tarih ve 92/3896 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ekindeki I sayılı listenin 13. sırasında konulmak suretiyle, % 1 oranında katma değer vergisine tabi kılınmaktadır.

Konsorsiyum olarak girilen ihalelerde konsorsiyum üyelerinin alınmayan ihale ile ilgili giderler konusunda hesaplaşmalarında da fiili giderleri dağıtımı yeterli görülmeli ve bu tür dağıtımlarda da kar aranmamalıdır.

2.5. PİLOT ŞİRKET UYGULAMASI SORUNU

YİD projelerinde yasal işleyiş gereği herhangi bir projenin alınıp alınmaması belli olmadığından proje ile ilgili giderler yeni şirket kurulana kadar mevcut (pilot) şirkete yaptırılmaktadır.⁴⁴

Projenin pilot şirkete ihale edilmesi durumunda şirket tarafından projenin gerçekleştirilmesi için sözleşmeyi takiben bu proje ile ilgili olarak yeni bir şirket kurulması gerekmektedir. Yeni şirketin kurulması ile pilot şirketin proje ve yeni şirketin kurulması için yaptığı tüm masrafların yeni şirkete nakledilmesi gerekir ki bu konu vergi yasaları açısından tartışma konusu oluşturmaktadır.

Pilot şirket giderlerinin görevli şirkete naklinde (projede çalışan personel giderleri dahil) düzenlenen fatura bedelleri üzerinden KDV hesaplanacağı tabiidir (KDVK md. 1, 8, 10, 20/1, ve 2). Pilot şirket tarafından proje ile ilgili yararlanılan hizmet ve teslim sırasında KDV indirildiğinden görevli şirkete yapılacak nakil sırasında KDV'nin hesaplanması yasal zorunluluktur. Projede çalışan personelle ilgili ödenen ücretler KDVK'nın 1. maddesi gereğince KDV'ye tabi olmamakla birlikte görevli şirkete gider nakli sırasında pilot şirket tarafından görevli şirkete hizmet verildiğinden projede çalışan personele ait ücretler de KDV matrahına dahil

olacaktır. Çünkü işlem hizmet ifası kapsamında olup pilot şirket tarafından görevli şirkete hizmet verilmektedir. Bu durumda proje maliyetine yüklenen personel giderleri matrah tanımının yapıldığı KDVK'nın 20/2. maddesi uyarınca KDV matrahına dahildir (KDVK md. 4, 8, 10, 20/1, ve 2).

Bu çerçevede YİD projelerinde görevli şirket kurulana kadar pilot şirket tarafından yapılan harcamaların görevli şirkete naklinde KVK'nın 17. maddesi kapsamında kar aranmaması ve KVK 33 seri no.'lu Genel Tebliğ uyarınca gider naklinin gerçekleştirilmesi, ayrıca nakledilen bedelin KDV'ye tabi tutulması gerekir. Ayrıca ihalenin alınamaması durumunda yüklenen giderler dönem gideri mahiyetinde olup doğrudan sonuç hesaplarına intikal ettirilmelidir.⁴⁵

2.5.1. Kurumlar Vergisi Açısından

KVK'nın 17. maddesi uyarınca, şirket kendi ortakları, ortaklarının ilgili bulunduğu gerçek ve tüzel kişiler, idaresi, murakabesi veya sermayesi bakımlarından vasıtalı vasıtasız olarak bağlı bulunduğu veya nüfuzu altında bulundurduğu gerçek ve tüzel kişiler ile olan münasebetlerinde emsaline göre göze çarpacak derecede yüksek veya düşük fiyat veya bedeller üzerinden yahut bedelsiz olarak alım, satım, imalat, inşaat muamelelerinde ve hizmet ilişkilerinde bulunursa; kazanç tamamen veya kısmen örtülü olarak dağıtılmış sayılır ve aynı kanunun 15/3. maddesine göre dağıtılan örtülü kazançların kurum kazancının tespitinde indirimi kabul edilemez.⁴⁶

Bağlı şirketler ile ilgili gider naklinde örtülü kazanç hükümlerinin uygulanmamasına dair tek düzenleme 33 seri no.'lu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği'nin 2. bölümünde yapılmıştır.

Holding şirketler tarafından bağlı şirketlere, araştırma ve geliştirme, finansman temini, pazarlama ve dağıtım, yatırım projelerinin hazırlanması, hedeflerin tayini, planlama, örgütlendirme ve kararları uygulanması, bilgisayar

hizmetleri, sevk ve idare, mali revizyon ve vergi müşavirliği, piyasa araştırmaları, halkla ilişkilerin tanzimi, personel temini ve eğitimi, muhasebe ve organizasyon kontrolü, hukuk müşavirliği gibi konularda hizmet verilebilmektedir.

Holding tarafından verilen bu tür hizmetlerin bağlı şirketlere gider yazılabilmesi için;

- Hizmetin mutlaka verilmiş olması,
- Kesilen faturada hizmet türünün ayrıntılı olarak belirtilmesi,
- Tek faturada birden fazla hizmet bedelinin bir arada yer alması durumunda ise her hizmet bedelinin ayrı ayrı gösterilmesi şarttır.

Bahsedilen koşullara uygun olarak bağlı şirketler, holding tarafından kesilen fatura bedelini gider olarak kayıtlarında gösterebileceklerdir. Düzenleme, holding şirket bağlı şirket ilişkisini belirlemiş olmakla birlikte örgütlenmesi holding şeklinde olamayan yap-işlet-devret projelerinde olduğu gibi bağımlı şirket ilişkileri için de geçerlidir. Bu tür ticari ilişkilerde KVK'nın 17. maddesinde düzenlenen örtülü kazanç dağıtımı hükümlerinin (tebliğde belirlenen koşullarla) dikkate alınmaması gerekmektedir. Bu çerçevede pilot şirketlerin gerek proje ve kuruluş çalışmaları gerekse projenin uygulanması sırasında yaptığı giderlerin görevli şirkete devrinde de aynı usulün geçerli olması kaçınılmazdır. Anılan tebliğ uyarınca pilot şirket tarafından proje ile ilgili olarak yapılan giderlerin görevli şirkete devrinde;

- Hizmetin mutlaka verilmiş olması,
- Düzenlenen faturada hizmet türünün ayrıntılı olarak belirtilmesi koşulu ile gider dağıtımı (nakli) yapılabilecektir.

İhalenin alınamaması durumunda giderler pilot şirket tarafından sonuç hesaplarına intikal ettirilir. Konsorsiyum olarak girilen ihalelerde ihalenin alınamaması durumunda ihale ile ilgili olarak karşılanan giderlerin konsorsiyum üyelerinin payları oranında dağıtımı ve faturalanması durumunda fiili giderlerin karsız olarak dağıtılmasının kabulü gerekir. Zira yapılan giderler geçici olarak

konsorsiyum üyelerinden birisi (muhtemelen pilot firma) tarafından karşılanmakta ihale sonuçlarına göre firmalar arası hesaplaşma yapılmaktadır. Yapılan giderler GVK'nın 40/1. maddesi uyarınca ticari (kurum) kazancın elde edilmesi ve idame ettirilmesi ile ilgili giderlerdendir.

2.5.2. Emlak Vergisi Açısından

Bu konuda iki durum söz konusudur.⁴⁷

2.5.2.1. İnşaat Dönemi

3096 ve 3996 Sayılı Kanunlar çerçevesinde yapılan tesislerin inşaat bitiminde idare tarafından kabulü gerekmektedir. Zira tesisler idare tarafından onaylanmış projelere göre yapılmakta ve görevli şirket tarafından idareye iş programı verilmektedir. İşletmeye alma konusunda imtiyaz sözleşmelerinde hüküm yer almaktadır. Şirket tarafından yapılan iş geçici kabule tabi bulunmakta olup, inşaat ve montajın bitmesini müteakiben geçici kabul için kabul heyetini davet etmekle yükümlüdür. İnşaat işini geçici kabule tabi olması nedeniyle inşaat, geçici kabul tutanağının imzalandığı tarihte bitmiş sayılır. Bu çerçevede inşaatın bittiği tarihe kadar emlak vergisi mükellefiyeti idareye aittir.

2.5.2.2. İşletme Dönemi

YİD uygulamasında yüklenici tarafından tesisin işletme süresi boyunca kullanımı ve yararlanma (intifa) hakkı yüklenicide bulunmaktadır. Tesis üzerinde intifa hakkı tapu siciline kayıt ile oluşur. Tesisin maliki intifa hakkının yüklenici tarafından kullanıldığı süre içerisinde sadece mülkiyet hakkının sahibidir. EVK'nın 3. maddesi uyarınca intifa hakkı sahibi verginin mükellefidir. YİD modeli uygulamasında da tesisten işletici yararlanmaktadır. Tesis üzerinde kanundan ve sözleşmeden doğan tesis edilmiş bir intifa hakkı söz konusudur. Medeni Kanun'un 737. maddesi uyarınca intifa hakkı sahibi intifa edilen şeyin muhafaza masrafları ile işletme masraflarını ve vergisini ödemekle yükümlüdür. EVK'nın 3. maddesinde yer

alan düzenleme Medeni Kanun hükümlerine paraleldir. Bu durumda bir bina üzerinde mülkiyet bir kişide, intifa hakkı başka bir kişide ise bina vergisi'nin mükellefi intifa hakkı sahibidir. YİD modeli çerçevesinde yapılan yatırımlarda da işletme döneminde mükellef intifa hakkından yararlanan yüklenicidir.

2.6. İMTİYAZ SÖZLEŞMESİNİN SONA ERMESİNİ MÜTEAKİP TESİSİN DEVRİ SORUNU

KDVK'nın 1/1. maddesi uyarınca ticari faaliyet çerçevesinde yapılan teslim ve hizmetler KDV'ye tabidir. Aynı kanunun 2. maddesi uyarınca teslim bir mal üzerindeki tasarruf hakkının malik veya onun adına hareket edenlerce alıcıya yada onun adına hareket edenlere devredilmesidir. Teslim hizmetlerinde matrah KDVK'nın 20/1. maddesi uyarınca bu işlemlerin karşılığını teşkil eden bedeldir. Bedel, malı teslim alan veyahut bunlar adına hareket edenlerden bu işlemler karşılığında her ne surette olursa olsun alınan veya bunlarca borçlanılan para, mal ve diğer suretlerde sağlanan ve para ile temsil edilebilen menfaat, hizmet ve değerler toplamını ifade eder.⁴⁸

Burada doğal olarak, model uygulamalarının özünün, tesisleri devreden tarafın, tesislerin maliki olmadığı tezi ileri sürülebilir. Oysa tesislerin zilyedi devreden taraftır ve tesislerin meydana getirilmesi sırasında indirim konusu yapılan KDV'ler, devreden tarafından indirim konusu yapılmıştır.

Bu çerçevede sözleşme süresinin bitimine kadar da tesislerin malikinin devreden taraf olduğunun kabulü doğru olacaktır.

İmtiyazlı şirket tarafından yapılan tesis ticari bir organizasyon içinde bir kurumun aktifinde kayıtlıdır. Söz konusu tesis sözleşmenin hitamında veya daha önce idareye devredildiğinde tesisi ticari işletmenin aktifinden idareye geçmektedir. Bu durumda tesisin satışı (teslim) ifade etmektedir.

Kurumlar Vergisi Kanunu açısından imtiyaz konusu tesisin devri nedeniyle kazanç çıkmaması VUK'un 325. maddesi gereğidir. Bu kazançlar işletme süresi boyunca elde edilip vergilendirilmiştir.

KDVK açısından devir işlemi verginin konusuna girmektedir. Matrah olarak tesiste yer alan her bir kıymetin kendi değerlendirme ölçüleri içerisinde değerlendirilmesi, kendi ölçüleri ile değerlendirilemeyen iktisadi kıymet için VUK'un 289. maddesi uygulanarak devre konu tesisi için KDV matrahının oluşturulması gerekir.

3096 ve 3996 Sayılı Kanun uygulamalarına ilişkin KDV için bir istisna bulunmamasıyla birlikte 4046 Sayılı Özelleştirme Kanunu kapsamında yapılan tesis devir ve kiralamalarında KDVK'nın geçici 12. maddesi uyarınca istisna tanınmıştır.

2.6.1. Devir Nedeniyle İdarenin İsteği Üzerine Yapılan Tamir Bakım Giderleri

Tesisin her türlü borç ve taahhütten arı olarak işler vaziyette idareye devir olunacağına dair hükümler gerek mevzuatta gerekse imtiyaz sözleşmelerinde yer almaktadır. Devir işlemleri ile Devir Kurulu tarafından belirlenen tamir ve bakım işlerinin yapılması sözleşme gereğidir. Bu yüzden yapılan tamir bakım giderlerinin imtiyazlı şirket tarafından KVK'nın 13. ve bu maddenin atıfta bulunduğu GVK'nın 40/1. maddesi uyarınca gider yazılması gerekir.⁴⁹

2.6.2. Tesisin Devri Nedeniyle İşletme Malzemesi Yedek Parça Ve Benzeri Kıymetlerin İdareye Devri

İdareye devri mecburi olmayan ancak sözleşme gereği idarenin talebi ile stok olarak idareye devredilen malzeme ve yedek parçaların bedellerinin hasılat hesaplarına intikal ettirilmesi gerekir. Ayrıca bu işlem KDVK'nın 1. maddesi uyarınca verginin konusuna girmektedir. Matrah KDVK'nın 20/1. maddesi uyarınca teslim bedelidir.

2.6.3. Devirde Damga Vergisi Ve Harç İstisnası

3996 Sayılı Kanun'un 12. maddesinde yer alan damga vergisi ve harç istisnası uygulamasının kapsamının belirlendiği 5097 sayılı BKK'nın 41. maddesinin 2. fıkrasının (e) bendi uyarınca yatırımın tamamlanmasını takiben idare ile görevli şirket arasındaki işletme ve bu dönem sonundaki devir uygulaması ile ilgili işlemler bu işlemler nedeniyle düzenlenen kağıtlar damga vergisi ve harçtan istisnadır.

2.6.4. Tesisin Devri

İmtiyazlı şirketlerin tesisi ile idareye devri işlemi KVK'da düzenlenen şirket devrinden farklı bir işlemdir. İmtiyazlı şirketlerin tesisin devri ile son bulması söz konusu değildir. İmtiyaz konusu faaliyet dışında bir faaliyet gösterebilir veya şirket faaliyetine son da verilebilir. KVK'nın 37. maddesinde düzenlenen devirde kanuni merkezi veya iş merkezi Türkiye'de bulunan bir kurumun infisah ederek kül halinde (tam olarak) birleştirilen kuruma devredilmesi ve devralan kurumun da değerleri aynen bilançosuna geçirmesini ifade eder.

İmtiyazlı şirketlerde ise gerek sözleşme süresi sonunda gerekse fesih vb. durumlarda sözleşme süresinden önce yapılan devirlerden kastedilen imtiyaza konu kamu hizmetinin yürütüldüğü tesistir. Görüleceği üzere imtiyazlı şirket değil, tesis idareye devredilmektedir. Tesisin idareye devrinde kazanç hesaplanması söz konusu değildir. Tesisin mülkiyeti kamu kuruluşlarına ait olup tesisin yapılması, işletilmesi ve devri konusundaki yükümlülükler imtiyazlı şirkete aittir. Sözleşme süresinde devredilen tesiste devir tarihi itibari ile amorti edilmemiş kıymetlerde kalan amortisman tutarlarının tamamı VUK 328. maddesi uyarınca kar zarar hesaplamasında dikkate alınacaktır. İster süre bitiminde devredilsin, ister fesih vb. nedenlerle süresinden önce devredilsin amortismanına tabi iktisadi kıymetlerden amorti edilemeyen kısım kalmışsa, bu kısmın doğrudan gider yazılması gerekir.⁵⁰

Devir tarihinden önceki bir yıl içinde tesiste mevcut tesisat vb. sistemlerden ekonomik ömrünü doldurmuş olanların yenisi ile değiştirilmesi idare tarafından talep

edilebilmektedir. Devir nedeniyle böyle yenilemede yenilenen iktisadi kıymetin iktisap (maliyet) bedeli doğrudan gider yazılacaktır.

Devir öncesi idareye ait personelin eğitim giderleri tesisi devralacak kuruluş tarafından da ödenebilmektedir. Bu durumda görevli şirketin eğitim giderlerini KVK'nın 13. ve GVK'nın 40/1. maddeleri uyarınca gider kaydı kanunen mümkün değildir.

Tesise ait borçların devir öncesi ödenmesi gerekmektedir. Bu borçların ödenmesi nedeniyle katlanılan finansman maliyetleri de GVK'nın 40/1. maddesi gereğince gider kaydedilebilecektir.

Tesisin devri nedeniyle işten çıkarılan personele ödenen ihbar ve kıdem tazminatları gider kaydedilebilir. İdarenin devraldığı personele ait kıdem tazminatları sözleşme gereği idareye ödenmektedir. Bu konu iş hukuku açısından tartışmalıdır. Zira işveren değişmektedir. Bu açıdan eski işverenin ödemeyi yeni işverene değil personele yapması gerekir. Bu durumda imtiyazlı şirket devrettiği personele ait kıdem tazminatlarını gider kaydedecektir.

Tesisin devrinde birikmiş amortismanların idareye nakit olarak devri imtiyaz sözleşmesi ile öngörüldüğü takdirde nakit olarak devredilen tutarın şirket tarafından gider kaydedilmesi gerekir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YAP İŞLET DEVRET MODELİNİN AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI

3.1. YAP İŞLET DEVRET MODELİNİN AVANTAJLARI

YİD ve benzer uygulamalar hakkında yapılan olumsuz görüşler bulunmasına rağmen, bu modeller aracılığı ile gerçekleştirilen projeler ev sahibi ülkeye/hükümete, ekonomiye, tüketicilere ve yatırımcılara önemli faydalar sağlar. Özel sektör katılımının arttırılması, projenin yapımı ve işletilmesinde, teknoloji transferinin sağlanmasında, bazı tekel niteliğindeki hizmetlerin rekabete açılmasında ve hizmetlerin tedarik edilmesinde verimlilik artışı sonucunu yaratır. Yararlananlar açısından bunun anlamı daha düşük maliyetle daha iyi hizmet almaları yada daha önceden ulaşamadıkları yeni hizmetlerin kullanımlarına sunulmasıdır.⁵¹ Alt yapı projelerinin tamamlanması yada yeni alt yapı projelerine başlanması ülkenin kalkınması açısından son derece önemlidir.

YİD modelini savunan görüşler esas olarak modelin altyapı projelerine ilave kaynak yaratması, projenin başarılı olacağı konusunda yatırımcıların ve finansal destek verenlerin güven duymaları, verimlilik artışı sağlaması, özelleştirmeyi kolaylaştırması, yabancılardan bilgi ve teknoloji transferi sağlaması, sermaye piyasalarının geliştirilmesi ile özel sektör yatırımlarının kamu sektörü yatırımlarına ölçüt oluşturmasıdır.

YİD Modelinin sağladığı yararları üç ana grup altında toplamak mümkündür. Ana gruplar ve bu grupların açılımları aşağıda kısaca özetlenmiştir:⁵²

Yapısal Avantajlar

- Esnek yapısı sayesinde çok farklı yatırımlar için aynı kanun çerçevesinde uygulanabilir.

Devlet açısından

- Devlet bütçesinden bağımsız altyapı yatırımı yapılması,
- Yabancı sermaye girişinin sağlanması,
- Teknoloji transferi yapılması,
- İnşaat ve işletme risklerinin yatırımcıya devredilmesi,
- Altyapı hizmetlerine özel sektör dinamizmini ve rekabeti getirmesi,
- Öncelikli projelerin biran önce uygulanabilme imkanının yaratılması,
- Toplam yatırımların artması ve istihdam artışı imkanının yaratılması.

Halk açısından

- Altyapı hizmetine kavuşma,
- Daha iyi servis,
- Daha ucuz servis.

3.1.1. Yeni Ve Ek Finansman Kaynakları Yaratması

Modelin gelişmekte olan ülkeler için ileri sürülen en önemli amaçlarından birisi ülkeye yabancı sermaye girişini artırmak ve bunun ekonomi üzerindeki etkilerinden yararlanabilmektir. Bu çerçevede YİD modelinin başka türlü gerçekleştirilemeyecek projeleri gerçekleştirme imkânı verdiği ileri sürülmektedir.

3.1.2. İleri Teknoloji Transferi Ve Eğitim

Yabancı şirketler eliyle ileri teknoloji gerektiren projelerin gerçekleştirilmesi durumunda ülkeye ileri teknoloji girişi olacaktır. Aynı şekilde bir YİD projesinde tesisin devrinden önce kullanım konusunda verilecek bir eğitim programı da bulunacaktır. Bu nedenle çalışanların eğitilmesine de imkan tanınmaktadır.⁵³

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde modern alt yapı projelerinin tasarımı, yararlı ve işletilmesi konularında yönetsel açıdan bilgi ve deneyim eksiklikleri söz konusu olmaktadır. YİD modelinin yapısı, imtiyaz dönemi boyunca modern yönetim deneyimlerinin de ilgili ülkeye gelmesine olanak vermektedir.⁵⁴

Ayrıca YİD projelerine özel sektörün doğrudan katılımı, anlaşma dönemi boyunca yüklenici firmadan, donatım sağlayanlardan ve işletici firmadan hem bilgi hem de teknoloji transferi sağlar. YİD projeleri güçlü bir eğitim programı gerektirir. Projenin ilgili ülkeye/kamu kuruluşuna devredildikten sonra aynı performans düzeyinde faaliyet gösterebilmesi açısından, anlaşma dönemi sonunda yerel personelin ve uzmanların tamamıyla eğitilmiş olması gerekir.⁵⁵

3.1.3. Sermaye Piyasalarını Geliştirme

YİD ve benzeri modellerin temelinde yatan felsefe, yatırımların merkezi planlamadan piyasa güçlerine doğru yönltilmesidir. Bu projelerin diğer bir amacı da sermaye piyasalarının geliştirilmesidir. Tarihsel açıdan bakıldığında sermaye piyasaları ile büyük alt yapı projelerinin geliştirilmesi ve finansmanıyla çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. Uluslararası borçlanmalar yerine ihtiyaç duyulan sermaye gereksinimlerinin büyük bir bölümünün ülke içi kaynaklardan sağlanmasında hem sermaye piyasaları gelişecek hem de kaynak yaratma açısından çok önemli bir işlevi yerine getirmiş olacaklardır.⁵⁶

3.1.4. Eklenebilirlik

Gelişmekte olan ülkeler, alt yapı harcamaları için sermaye birikimini sağlayamayan diğer bir anlatımla sermaye açığı içerisinde olan ülkelerdir. YİD anlaşmalarının yapısı, gereksinim duyulan başlangıç sermayesinin bulunmasını kolaylaştıracak şekildedir. Model yatırım için gerekli olan başlangıç sermayesinin,

BAŞAR, a.g.e. , s. 113

BAŞAR, a.g.e., s. 114

BAŞAR, a.g.e., s. 117

uzun bir imtiyaz dönemi süresince tüketiciler tarafından yapılan ödemelere yayılarak sağlanması temeline dayanmaktadır.⁵⁷

Yap İşlet Devret modelinin alt yapı projelerinde tercih edilmesi veya teşvik edilmesi konusunda sıkça gündeme getirilen konu, hükümetlerin bütçe kaynaklarıyla bu projeleri gerçekleştirememesi ve YİD modelinin ilave kaynak yaratarak belirtilen projelerin yapılmasına olanak sağlamasıdır. Özellikle YİD modelinin uygulanmasını aktif bir biçimde destekleyen Türkiye, Pakistan, Malezya ve Filipinler gibi gelişmekte olan ülkeler için "eklenebilirlik", belirtilen ülkelerin bu modeli kullanmalarının temel nedenini oluşturmaktadır.⁵⁸

3.1.5. Güvenilirlik

YİD projelerinin yanında olan bir diğer görüş bu modelin güvenilirlik sağlamasıdır. Öz kaynak yatırımcıları ile borç verenleri, proje risklerini üzerlerine alarak uzun dönemli yüklenimlere girmelerini sağlayan güdünün, yapılması arzu edilen projenin yapılabilirliğinin ve yaşam yeteneğinin pratik göstergelerle kanıtlanmasıdır. Birçok gözlemci, özel sektörün, belirli bir projenin inşa edilip edilmemesi konusunda kamu sektörüne oranla daha iyi değerlendirme yapacağına inanmaktadır. Bu nedenle YİD modeli, birçok kamu sektörü projesinde olduğu gibi etkin bir şekilde tamamlanması mümkün olmayan veya gereksiz olarak görülen projeler açısından gelişmekte olan ülkelere önemli tasarruflar sağlar.

3.1.6. Verimlilik

YİD projelerinin savunan bir diğer görüş de bu projelerin güvenilirliğinin bir sonucu olarak özel sektör katılımcılarının yada finansal destek verenlerin kamu sektöründen bağımsız olarak tasarım, inşaat ve işletme aşamalarında projenin ekonomik çıkarlarını sürekli olarak denetlemesinin, maliyetlerde önemli düşüşler sağlayarak verimliliği arttıracığıdır. Ayrıca uluslar arası inşaat firmalarının ve yabancı yatırımcıların model içerisinde yer alması verilecek hizmetin niteliğini

değiştirerek rekabet sistemini etkileyecektir. Kamu hizmetlerinin özel sektör firmaları tarafından yerine getirilmesindeki rekabet sistemi, maliyetlerin düşürülmesi şeklindeki bir yapıdan çıkıp, sunulacak hizmetlerin tasarımında, inşaatında, bakım ve onarım maliyetleri ile risklerin transfer edilmesi gibi konulara dayandırılarak verimliliğin ve kalitenin yükseltilmesini de sağlayacak bir yapıda olmalıdır.

3.1.7. Değerlendirme Ölçütü

Özel kesim eliyle yürütülen bir proje, kamunun elinde bulunan benzer projelerin etkinliğini değerlendirme bakımından bir ölçüt olarak kullanabilecektir.⁵⁹

YİD projelerinde sağlanan verimlilik artışının, aynı ülkede kamu sektörü tarafından gerçekleştirilmek istenen benzer projelerde bir ölçüt olarak kullanılması ülke açısından önemli faydalar sağlayacaktır.

3.1.8. Altyapı Yatırımlarında Kamu Payının Azalması

Model sayesinde devlet altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi konusundaki mali baskıdan uzaklaşacak, bu durum bütçe üzerinde olumlu etkilerde bulunacaktır.

3.1.9. Özelleştirme

YİD modeli geleneksel olarak kamu kesimi eliyle yürütülen bir takım faaliyetlerin özelleştirilmesi yönünde de önemli bir adım olacaktır. Ancak tesislerin sözleşme süresi sonunda devlete devredileceği göz önüne alındığında bunun tam anlamıyla bir özelleştirme olduğunu söylemek imkânı bulunmamaktadır.

YİD projelerinin en önemli özelliği, özel sektör ve yabancı sermayenin yüksek düzeyde proje finansmanı faaliyetlerine katılımıdır. Eğer hükümetler gerek politik gerekse de ekonomik hedef olarak ekonomilerini, olabildiğince özel sektöre devretmek istiyorlarsa, kamu sektörü borçlanmalarıyla finansmanı sağlanan, işletmeciliğini veya sahipliğini kamu bürokrasisinin üstlenmiş olduğu projelerde, YİD modelini kullanarak özelleştirme faaliyetlerine hız

verebilirler. Ancak YİD modeli tam anlamıyla bir özelleştirme değildir. YİD kamu sektörünün üstlenmiş olduğu hizmetlere özel sektör katılımının sağlandığı bir modeldir.

Bununla birlikte birçok ülkede kamu hizmetleri, alt yapı ve çevresel projeler için verilen ödünler ve YİD, devlet mülkiyetinde bulunan kamu kuruluşlarının geleneksel özelleştirme programlarıyla eşit tutulmaktadır, özelleştirme ve YİD modelinin eşdeğer tutulması kavramsal olarak yanlış anlaşılmakta ve bu durum modeli tartışılır hale getirmektedir.

Geleneksel olarak yapılan özelleştirme faaliyetlerinde tüm riskler ve mülkiyet tamamen özel sektör kuruluşlarına transfer edilirken, YİD modelinde sağlanacak hizmetlere kamunun belirli bir oranda katılımı gerekli olmaktadır. Devlet YİD modelinde farklı bir rol üstlenerek, sözleşmeyi yapan, finansmanı sağlayan ve projeyi gerçekleştirip işleten taraf olmayıp, katalizör ve düzenleyici bir rol oynamaktadır. Yine aynı şekilde YİD modelinde, özel sektör aracılığı ile gerçekleştirilen proje, anlaşmaya bağlı olarak belirlenen süre içerisinde işletilip, bu sürenin sonunda kamuya devredilmektedir. Özelleştirmede ise mülkiyet hiçbir şekilde kamuya tekrar dönmemektedir. Bu nedenle YİD modelinin geleneksel olarak yapılan özelleştirme faaliyetlerinden ayrı tutulması gerekmektedir.

3.1.10. Yatırımlar Arasında Seçimi Kolaylaştırma

YİD modelinde bir bakıma devlet, önünde bulunan ve seçmek zorunda olduğu projeleri değerlendirme işini özel girişime devretmekte ve böylece özel sektör, kar maksimizasyonu kriteri ile ekonomik bakımından en uygun projeyi gerçekleştirmektedir.⁶⁰

3.2. YAP İŞLET DEVRET MODELİNİN DEZAVANTAJLARI

Model hakkında yapılan olumsuz görüşler esas olarak ülkeden ülkeye standartların ve uygulamaların farklılık göstermesi, modelin karmaşıklığı ve

⁶⁰ ETÇİOĞLU, a.g.e., s. 102

dolayısıyla yavaş işlemesi, model aracılığı ile yapılacak yatırımların maliyetinin geleneksel yöntemlerle finanse edilen projelere göre genellikle daha pahalı olması, riskleri paylaşılması, yeterli karın sağlanamaması, mal ve hizmet fiyatlarının belirlenmesi, siyasi istikrar ve model hakkında yeterli deneyimin olmaması konularında yoğunlaşmaktadır.

YİD modelinin zayıf yönleri de yine üç ana başlık altında toplanabilir. Özet olarak söz konusu ana gruplar ve açıklamaları aşağıda belirtilmiştir;⁶¹

Yapısal Sorunlar

- Kamu kuruluşu ile yatırımcı şirket arasındaki çıkar çatışması,
- Müteahhit ve işletmeci grup ile yatırımcı şirket arasındaki çıkar çatışması,
- Yatırımcıdan kaynaklanmayan gecikmelerin karşılanmasının zor olması,
- Sermaye kısıtlamaları ve büyük finansman ihtiyacı nedenleriyle modelin rekabeti azaltıcı özellikleri olması.

Devlet açısından

- Verilen garantilerin ve teşviklerin yükü,
- Daha sıkı denetim yapma gereği,
- Politik baskılar,
- İşletme dönemi sonunda eski ve kullanışsız tesislerin devri,
- Ülkenin stratejik ve doğal kaynaklarının özel sektör tarafından kullanılması,
- Kar ve döviz transferi,
- Özel sektörün daha pahalı borçlanması nedeniyle yatırımın daha pahalıya mal olması.

Halk açısından

- Kötü ve tehlike arz eden altyapı servisleri kullanmaya mecbur olması,
- Daha pahalı altyapı hizmetlerine sahip olması,
- Özel sektörün daha fazla risk yüklenmesi nedeniyle yatırımın topluma daha pahalıya mal olması.

3.2.1. Karmaşık Ve Uzun Bir Süreç İstemesi

Model oldukça kompleks ve karmaşık bir yapıdadır. Çok sayıda tarafın yine çok sayıda ve çeşitli belgeler üzerinde müzakerelerde bulunup anlaşmaya varmaları gerekmektedir. Bu ise, belli bir zamana, bu konuda yetişmiş bilgili insanların bu konuya teksif olmasına ve yüksek maliyete neden olmaktadır.

Model oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Modelde çok sayıda tarafın yine çok sayıda belgeler üzerinde görüşmelerde bulunup anlaşmaya varmaları gerekmektedir. Bu görüşmeler uzun bir zaman ve bu konuda yetişmiş bilgili insanların konuya yoğunlaşmalarını gerektirmektedir.⁶²

3.2.2. Yüksek Maliyet

YİD konusunda yapılan ikinci eleştiri bu modelle gerçekleştirilen bir projenin maliyetinin bütçe yada kredi imkânlarıyla gerçekleştirilen bir projeye göre daha fazla olduğudur. Özellikle belli bir kar getirisinin verildiği ve mal ve hizmetlerin "maliyet + kar" esasına göre fiyatlandırıldığı durumlarda yatırım ve işletme maliyetlerinin olabildiğince yüksek tutulması olasılığı bulunmaktadır. Kamunun kendi olanaklarıyla temin edeceği iç ve dış kaynaklarla gerçekleştireceği yatırıma göre bu modelin daha pahalı olması beklenebilir. Hem yatırım aşamasında (müteahhitlik hizmetleri) hem de işletme aşamasında (işletici olarak) elde edilecek karın en üst noktalarda oluşmasına çalışılacaktır. Bu karın makul düzeye çekilebilmesi, kamuda görüşmeleri yürütecek ekibin becerisiyle yakından ilgilidir.⁶³

YİD projelerinin sakınca yaratan yönlerinden birisi maliyet ağırlıklı projeler olmalarıdır. YİD projelerinin geliştirme maliyetlerin yüksek olması ve sürecin uzunluğu bir çok projenin ilerlemesini engellemekte veya nitelikli teklif veren firma sayısını düşürerek, rekabetin ve verimliliğin azalmasına neden olmaktadır. Deneyimler maliyetlerin yüksek ve tedarik sürecinin uzun olma nedenleri arasında dinamik bir YİD sürecini yaratacak, standart sözleşme ve

UĞURAL, M. Tanay, **Kamu Ortaklığı Fonu Kaynaklı Altyapı Yatırımlarının Finansmanı ve Mevcut Projelerin Tamamlanmasında Alternatif Bir Finansman Yöntemi Olarak Yap İşlet Devret**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara, 1997, s. 75
ETÇİOĞLU, a.g.e., s. 105

belgelerin olmamasını göstermektedir. Bununla birlikte YİD modeli aracılığı ile gerçekleştirilecek bir projenin finansmanının, bütçe yada kredi imkanları ile gerçekleştirilen projelerin finansmanına oranla daha fazla olması modele yöneltilen bir diğer eleştiri konusudur, özellikle belli bir kar garantisi verildiği durumlarda, yatırım ve işletme maliyeti yüksek gösterilerek, toplam maliyetin daha da artması durumu ortaya çıkmaktadır.⁶⁴

3.2.3. Siyasi ve Ekonomik İstikrara Aşırı Duyarlılık

Modelin diğer bir dezavantajı olarak, yapılacak yatırımın çok büyük tutarlara ulaşması, geri dönüşünün uzun olması ve sözleşmede karşı tarafın kamu idaresi olması nedeniyle özellikle yabancı sermayenin yatırım yapmak için siyasi ve ekonomik istikrar konusunda çok büyük duyarlılık göstermesi eklenebilir.⁶⁵

Yapılacak yatırımın çok büyük tutarlara ulaşması, geri dönüşün uzun bir zaman alması ve sözleşmede kararlaştırılan kamu idaresi olması gibi nedenlerle, yabancı sermaye yatırım yapmak için siyasi ve ekonomik istikrar konusunda büyük duyarlılık göstermektedir.

3.2.4. Girdap/Tayfun Etkisi

Belli bir aşamada alınan kararlardan herhangi birisinin bir tarafın kararını olumsuz yönde etkilemesi durumunda, bu durum diğer tarafları da aynı yönde etkilemekte ve olumsuz etkiler giderek artıp projenin gerçekleştirilmesine bile engel olabilmektedir. Girdap etkisi adı verilen bu durumdan kaçınmak için mümkün olduğunca her aşamada diğer tarafların da kararlara olumlu yönde katılmalarını sağlamak gerektirmektedir ki, bu durumda gecikmeye neden olmaktadır.

YİD projeleri uzun ömürlü projeler olduklarından, modelde yer alan tarafların alacakları kararlar, çok uzun zamanlı bir öngörüye dayandırmaları gerekmektedir. Bu nedenle görüşmeler esnasında taraflar arasında anlaşma sağlanması zorlaşmaktadır. Bununla birlikte YİD modelinin herhangi bir aşamasında alınan kararların taraflardan

birinin görüşünü olumsuz yönde etkilemesi durumu, diğerlerini de olumsuz yönde etkileyebilmekte, olumsuz etkiler giderek artmakta ve bunlar projenin tümüne yansıyabilmektedir.⁶⁶

3.2.5. Standartlar Ve Uygulamaların Farklılık Göstermesi

YİD projelerinin mühendislik ve yapımında kullanılan yöntemler, özellikler ve standartlar ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Tasarım mühendisleri, planlamacılar, mimarlar ve inşaat mühendisleri aynı problemlere farklı düzeylerde bakmakta ve ülke standartlarına göre aynı sözleşmeyi farklı şekillerde yorumlayabilmektedirler. Birçok YİD projesinde yabancılar, iletişimin kolay sağlanması amacıyla projede görev alacak mühendis ve mimarların kendi ülkelerinden olmasını isterler. Buna karşılık ev sahibi ülke ve yetkili kurumlar, projede yerel mühendislerin görev almasını arzularlar. Yabancı mühendis ve mimarların kullanılması projeye izin veren makamlar ve ev sahibi ülkede faaliyet gösteren inşaat firmalarına göre işgücü kaybı ve yüksek maliyetler şeklinde yorumlanmaktadır.⁶⁷

3.2.6. Maliyet Ve Risklerin Paylaşımı

YİD projelerinde karşılaşılan riskler ve maliyetler, resmi makamlar tarafından genellikle gerçekleşenden daha düşük olarak tahmin edilmektedir. Bununla birlikte lisans sürecini kısaltma, projeye gerekli olan ilk madde ve malzeme ile gerekli donanımın tedarikini hızlandırma, projeye başlanması için gerekli düzenlemelerin yapılması konusundaki isteksiz tutumlar gereksiz bir biçim de projenin maliyetlerini yükseltmektedir. Bununla birlikte YİD projelerin de bir diğer önemli konu da proje risklerinin; hükümet, projeye hizmet sağlayanlar, borç verenler ve projeyi geliştirenler arasında uygun bir şekilde dağıtılmasıdır.⁶⁸

VARLIER, a.g.e., s. 26

YERLİKAYA, a.g.e., s. 13

ZABUNOĞLU, Yahya, **Yap İşlet Devret Konusunda Yasal Düzenleme Örnekleri ve Yargı Kararları Işığında Yeni Bir Düzenleme Modeli**, Yap-İşlet-Devret Modelinin Uygulanmasında Ortaya Çıkan Sorunlar ve Öneriler Sempozyumu, Banka ve Ticaret Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1996, s. 45-57

3.2.7. Yeterli Kar Sağlanamaması

Bazı YİD projeleri, özellikle ulaştırma projeleri tamamlandığı anda yeterli gelir yaratabilirler. Örneğin nüfus yoğunluğunun fazla olduğu bölgelerde demiryolu ağı projeleri, kullanıcıya bağlı olarak sağlanan ücret gelirleri sayesinde kârlı olabilir. Ancak her zaman için YİD projeleri beklenen düzeyde karlı olmayabilir. Bu nedenle yeterli karın yaratılamadığı projelerde, iç karlılık oranının yükselmesini sağlamak ve kayıpları karşılamak amacıyla yabancı yatırımcılar, ev sahibi ülkenin merkezi yada yerel yönetimlerinden arazi ve benzeri desteklerin sağlanıp sağlanamayacağını bilmek isterler.⁶⁹

3.2.8. Ücretlerin Belirlenmesine İlişkin Kurallar

YİD projelerinde üretilen mal yada hizmete ilişkin tarifeler yabancı para birimi üzerinden hesaplanmayabilir ve ayrı bir fiyat kontrol düzenlemesine tabi tutulabilir.

Fiyat artışları ve döviz kuru dalgalanmaları yerel tüketicilerin alım güçleri dikkate alınarak tarifelere makul bir biçimde yansıtılmalıdır.⁷⁰ Sunulan hizmetlerin düşük fiyatlanması problemini azaltmak amacıyla yabancı yatırımcılar projenin başlangıcında, verilen hizmetler karşılığında alınan ücretlere ilişkin oranların günün şartlarına göre ayarlanacağından diğer bir anlatımla esnek fiyatlamaya ilişkin planların olup olmadığından emin olmak isterler.

3.2.9. Deneyimsizlik

Modelin birçok ülke açısından yeni bir uygulama olması ve uygulamada yeterli örnek bulunmayışı nedeni ile gerek kamu kesimi gerekse özel kesimde sorunları çözmeye yardımcı olacak bir deneyim oluşmamıştır.

3.2.10. Yeni KİT'lerin Yaratılması Tehlikesi

YİD modeli hakkında bazı görüşler, model çerçevesinde gerçekleştirilecek yatırımların işletme süresi sonunda devlete devredilecek olmasının yeni KİT yaratılması anlamına geleceği ve bu durumun da KİT'lerin özelleştirilmesi konusunda yaşanan sıkıntıları tekrar gündeme getireceği ileri sürülmektedir.⁷¹ Bu eleştiri model çerçevesinde gerçekleştirilen yatırım ve hizmetlerin mevcut hali ile veya bütünü ile özelleştirilebilecek olması durumunda geçerlidir. Aksi takdirde yeni yatırım ve hizmetlerin devlet eliyle görülmesi zorunluluğunun bulunduğu durumlarda bu eleştiri geçerli olmayacaktır. Çünkü bu durumda söz konusu yatırım ve hizmetler her zaman için devleti faaliyet alanı içinde olacağından modelle bunların belli bir süre için özel sektöre devri mümkün olmaktadır.⁷²

Aslında, yeni KİT'lerin yaratılması tehlikesi yönünde modele yapılan eleştiri gereksizdir. Çünkü gelişen dünyada artık birçok hizmetin kamu sektörü tarafından gerçekleştirilmesi verimlilik, finansman ve öncelikler açısından mümkün olmamaktadır. Bu nedenle "kamu hizmeti" kavramının yeniden tanımlanması ve bu kavram içerisinde hangi hizmetlerin devlet tarafından verilmesi zorunlu hizmetler olduğu, yeniden belirlenmelidir. Ayrıca YİD modelinin yapısı sözleşme süresinin uzatılmasına uygundur. Eğer hizmet, tüketicinin haklarını zedelemeyecek şekilde kalite ve fiyat açısından uygun olarak veriliyorsa, yatırımın kamuya devri gerekli olmayabilir.

3.2.11. Dil Ve Kültürel Engeller

YİD projelerinde yer alan yabancı tarafların sayısının çok olması ve bu projelerin esas olarak iş ortaklıkları şeklinde yürütülmesi yapılan anlaşmalarda kültür ve dil farklılıklarından kaynaklanan bazı sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. Bu sorunların aşılamaması tarafların çabalarının boşa gitmesine ve hatta zaman

içerisinde iş ortaklıklarının bozulmasına neden olabilmektedir.⁷³ Bununla birlikte, ülkenin yatırım ihtiyacını karşılamak üzere yapılan bu yatırımların önemi mutlaka anlatılmalı ve ülke kaynaklarının israf edilmediği ispat edilmelidir. Ayrıca, bu yatırımların istihdamı ve milli geliri olumlu bir şekilde arttırdığı vurgulanmalıdır.⁷⁴

3.3. YAP İŞLET DEVRET MODELİNİN SEÇİLMESİNDEKİ FAKTÖRLER

Bu model yardımıyla tüneller, limanlar, elektrik santralleri, barajlar, atık su arıtma tesisleri, doğal gaz ve petrol boru hatları, hava alanları, otoyollar gibi büyük çaplı yatırım projelerinin gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır.

Bilindiği gibi gelişmekte olan ülkelerin kalkınması yatırıma, yatırım ise bu amaca tahsis edebilecek kaynaklara bağlıdır. Gelişmekte olan ülkelerde, başta yatırım sermayesi olmak üzere kaynak sıkıntısı çekilmekte bundan dolayı da eldeki kaynakların planlı, programlı, dengeli ve akılcı bir şekilde yatırımlara yönlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle kamu kaynaklarının yetersiz olduğu ülkelerde ve ülkemizde YİD modeli uygun bir çözüm olarak görülmektedir.

YİD modeli yoluyla gerçekleştirilecek yatırım projelerine, uluslararası kuruluşlar, özel sektör ve yabancı sermayenin katılımını sağlayan birçok faktör söz konusudur.

YİD modelinde;⁷⁵

- Nüfus artışı ve ekonomik büyümenin sürekli olarak ilave altyapı yatırımı ihtiyacı doğurması ve bu yatırım projelerinin kamu kaynakları yoluyla gerçekleştirilmelerinin zor yada imkânsız olması,
- Enerji ve ulaşım sektörlerinde faaliyet gösteren üretici ve aracı firmalar arasında yoğun bir rekabetin olması,

- Özel sektör disiplininin ve dinamizminin kamu sektörü yatırımlarında da oluşması,
- 1980'li yılların başında olduğu gibi uluslararası sözleşme firmalarının iş hacimlerinin daralmış olması,

gibi faktörler katılımı teşvik edici niteliktedir.

YİD modeli, alt yapı yatırımlarının gerçekleştirilmesinde kullanılan önemli bir proje finansman modelidir. YİD modeli, daha çok kamu kaynaklarının yetersiz olduğu, yapılması düşünülen yatırımlarda finansman sıkıntısı çekilen az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde uygulanmaktadır. Modelin en önemli özelliği yapılması arzu edilen yatırımların bütçe dışı kaynaklarla yapılabilmesidir. YİD modeli, projenin yapısına bağlı olarak birçok tarafın bir araya gelmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla taraflar arasındaki ilişkiler ve iş bölümü gibi konular, projenin başarılı bir şekilde yürütülmesi açısından son derece önemlidir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. YİD MODELİNDE MUHASEBE İŞLEMLERİ

4.1. YAP İŞLET DEVRET MODELİNİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

VUK'un 325. maddesinde, sermayenin itfası başlığı altında "imtiyazlı işletmelerde, tesisatın imtiyaz süresinden sonra, bedelsiz olarak devlete veya devletçe tensip olunan bir teşekküle veya belediyeye intikal etmesi imtiyazname gereği olduğundan, imtiyaz sözleşmesinde de sermayenin itfası için yıllık belli bir oran veya tutar ayrılması gösterilmiş olduğu takdirde, bu oran veya tutar üzerinden sermaye itfa olur" hükmü yer almaktadır. İmtiyazlı şirketler ile "Yap İşlet Devret" modeline göre imtiyaz tanınmış üretim şirketleri, bu hükümdeki şartlarla sermayelerini her yıl belli oranda itfa ederek vergi matrahından indirebileceklerdir.⁷⁶

İmtiyazlı şirketler, Devletten hiçbir bedel almadan hem bu tesisleri edinmek için almış oldukları kredileri ödeyecekler ve bu tesislere tahsis ettikleri kredi yatırımlarını geri alacaklar, hem de tesisi yenileyeceklerdir. İmtiyazlı şirketler için bütün bunları sağlayan iki temel kaynak vardır. Bunlardan birisi tesisat amortismanı diğeri ise sermayenin amortismanıdır.⁷⁷

Normal olarak tüm şirketler için tesisat amortismanı tesislerin yenilenmesini sağlayan bir kaynaktır. Ancak, tesislerin edinilmesinde dış kaynak da kullanılmış ise ayrıca tesisat amortismanının bir kısmı bu dış kaynakların geri ödenmesinde kullanılacaktır.

Tesislerin yenilenmesi gerektiğinde kalan amortisman tutarı yenilemeye yetmeyeceği için şirket tekrar borçlanmak durumunda kalacaktır. İmtiyazlı şirketler için bu mümkün değildir. Çünkü bu şirketler tesisleri yenilemenin yanı sıra borçlardan da kurtulmak zorundadır. Öte yandan tesisler devlete bedelsiz olarak

⁷⁶ SÜRMEN, Yusuf, Metin ÇOBAN, *Yap İşlet Devret Modeli ve Muhasebe İşlemleri*, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı 142, Temmuz 2000, s. 214

⁷⁷ SÜRMEN, a.g.m., s. 233

devredileceğinden şirket ortaklarının bu tesislere tahsis ettikleri sermayenin tesisatın amortismanı yoluyla geri alınması mümkün değildir. İşte bu nedenle imtiyazlı şirketlere özgü olmak üzere, ikinci bir amortisman olarak sermaye amortismanı uygulaması getirilmiştir.

Sermaye amortismanı tutarı ise finansman kaynaklarının geri ödenmesinde kullanılacaktır. Sermayenin amortismanını hesaplama yöntemleri üçtür. Bunlardan birincisi devredilecek tesislerin brüt tutarını imtiyaz süresine bölme yöntemi, ikincisi devredilecek tesislerin brüt tutarını ekonomik ömürlerine bölme yöntemi ve üçüncüsü ise devredilecek tesislerin imtiyaz süresi sonunda devletçe net tutar üzerinden satın alınması yöntemidir.⁷⁸

Bu yöntemlerden Türk Vergi Mevzuatımıza da en uygun olan devredilecek tesislerin brüt tutarının imtiyaz süresine bölme yöntemidir.

Bu yöntem şu şekilde formüle edilebilir

$$\text{Sermaye İtfa Payı} = \frac{\text{Devredilecek Tesisatın Brüt Değeri} - \text{Önceki Dönemlerde Ayrılan Sermaye Amortismanı}}{\text{Kalan İmtiyaz Süresi}}$$

YİD Modelinin muhasebeleştirilmesi 01. 01. 1994 tarihinden itibaren uygulanmasına başlanan Tekdüzen Hesap Planına göre yapılmaktadır. Tekdüzen hesap planı, farklı işletmeler ile aynı işletmenin farklı dönemlerini karşılaştırmayı gerçekleştirmiştir. Ayrıca, mali tablolarda yer alan hesap adlarının tüm kesimler için aynı anlamı vermesini de sağlamıştır.

İmtiyazlı şirketlerin YİD Modeli için kullanacakları hesaplar aşağıda gösterilmiştir.

- 100 KASA
- 191 İNDİRİLECEK KDV
- 251 YER ALTI VE YERÜSTÜ DÜZENLERİ
- 257 BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR (-)

⁷⁸ SÜRMEN, a.g.m., s. 225

258	YAPILMAKTA OLAN YATIRIMLAR
266	SERBEST BÖLGE TESİS HESABI*
360	ÖDENECEK VERGİ VE FONLAR
	360.00 Gelir Vergisi
	360.01 Damga Vergisi
361	ÖDENECEK SOSYAL GÜVENLİK KESİNTİLERİ
	361.00 İşçi Payı
	361.01 İşveren Payı
3 70	DÖNEM KARI VERGİ VE DİĞER YASAL YÜKÜMLÜLÜ KARŞILIĞI
549	ÖZEL FONLAR
	549.30 Sermaye Amortisman Fonu
590	DÖNEM NET KARI
690	DÖNEM KARI VEYA ZARARI
691	DÖNEM KARI VERGİ VE DİĞER YASAL YÜKÜMLÜLÜK KARŞILIĞI
	(-)
692	DÖNEM NET KARI VEYA ZARARI

* Serbest bölgede yapılan yatırımın muhasebeleştirilmesinde kullanılacaktır.

Örnek 1

"E" Anonim Şirketi (İmtiyazlı Şirket), 12. 04. 2006 tarihinde Devlet Su İşleri'nin açmış olduğu A Barajı (hidroelektrik santrali) ihalesine girmiş ve kazanmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı ve Devlet Su İşlerinin hazırladığı ihale şartnamesine göre iş, Yap İşlet Devret Modeline ile yapılacak ve aynı modele göre de teslim edilecektir.⁷⁹

"E" Anonim Şirketi, ile ilgili iki kamu kurumu arasında yapılan imtiyaz sözleşmesine göre yatırım üç yıl içerisinde yani 31. 12. 2009 tarihine kadar tamamlanacaktır. Bu tarihten itibaren, Baraj beş yıl süre ile "E" AŞ tarafından işletilecek ve 31. 12. 2013 tarihinde sıfır bedel ile Devlet Su İşlerine teslim edilecektir.

Yine imtiyaz sözleşmesi hükümlerine göre; şirketi yatırım maliyetini 01. 01. 2009 tarihinden itibaren sermayenin her yıla düşen tutarını itfa edecektir. "E" AŞ, Barajı faaliyete geçirdikten itibaren beşinci yılın sonunda zarar ederse veya sermaye maliyetini itfa edemez yada yeterince kar edemez ise sürenin uzatılmasını talep edemeyecektir. Bu şartlarda dahi "E" AŞ, 10. 12. 2013 tarihinde anılan Baraj için 117.000.000 TL (KDV % 17) yenileme gideri ödenmiştir. A Barajı faaliyete geçtikten sonra satışa sunulan her türlü ürünün bedeli günün şartlarına göre iki taraf arasında karşılıklı mutabakat ile belirlenecektir. A Barajın tesis amortisman oranı % 20, ayırma yöntemi de normaldir.

Bu şekilde yapılan anlaşmadan sonra "E" AŞ 01. 05. 2006 tarihinden itibaren yatırım çalışmalarına başlamıştır. A Barajı inşaatı bitim tarihine kadar ortaya çıkan maliyetlerin dökümü aşağıda Tablo 1.'de gösterilmiştir. "E" AŞ maliyet hesaplarında 7/A seçeneğini kullanmaktadır.

Tablo 1: "E" Anonim Şirketinin Yatırım Harcamaları (000 TL)

Yapılan Giderler	Yıllar		
	2006 1. Yıl	2007 2. Yıl	2008 3. Yıl
710 DİREKT İLK MADDE VE MALZEME	135.000.-	280.000.-	485.000.-
- Demir	50.000.-	100.000.-	-
- Çimento	70.000.-	150.000.-	10.000.-
- Kum Çakıl	10.000.-	20.000.-	5.000.-
- Diğerleri	5.000.-	10.000.-	20.000.-
- Elektrik Aksamı	-	-	400.000.-
- Diğerleri	-	-	50.000.-
720 DİREKT İŞÇİLİK GİDERLERİ	140.000.-	280.000.-	180.000.-
- İşçi Ücretleri	120.000.-	240.000.-	150.000.-
- S.S. Primi İşveren Payı	20.000.-	40.000.-	30.000.-
730 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ	115.000.-	250.000.-	15.000.-
- Yakıt Giderleri	50.000.-	120.000.-	4.000.-
- Amortisman Giderleri	60.000.-	120.000.-	10.000.-
- Bakım Onarım Giderleri	5.000.-	10.000.-	1.000.-
TOPLAM	390.000.-	810.000.-	680.000.-

Tablo 2: "E" Anonim Şirketinin 01.01.2009 - 31.12.2013 Dönemlerine Ait Beş Yıllık Ayrıntılı Gelir Tablosu (000 TL)

^ ^ ^ ^ ^ ^ Açıklama	Yıllar 4 Yıl	2009 5 Yıl	2010 6 Yıl	2011 7 Yıl	2012 8 Yıl	2013
A. BRÜT SATIŞLAR	900.000	2.200.000	1.800.000	3.000.000	1.800.000	
1. Yurt içi Satışlar						
B. SATIŞ İNDİRİMİ (-)	-	(30.000)	(50.000)	-	-	
2. Satış İskontoları (-)						
C. NET SATIŞLAR	900.000	2.170.000	1.750.000	3.000.000	1.800.000	
D. SATIŞLARIN MALİYETİ (-)	(80.000)	(250.000)	(390.000)	(480.000)	(670.000)	
1. Sat. Tic. Mal. Maliyeti (-)						
BRÜT SATIŞLAR	820.000	1.920.000	1.360.000	2.520.000	1.130.000	
E.FAALİYET GİDERLERİ (-)	(365.000)	(890.000)	(740.000)	(510.000)	(100.000)	
3. Genel Yön. Gid. (-)						
FAALİYET KARI	455.000	1.030.000	620.000	2.010.000	1.030.000	
1. OLAĞANDIŞI GELİR VE KARLAR	10.000	10.000	20.000	10.000	20.000	
2. DİĞER OLAĞANDIŞI GİDER VE ZARARLAR						
DÖNEM KARI	465.000	1.040.000	640.000	2.020.000	1.050.000	
K.VERGİ VE YASAL YÜKÜMLÜLÜK KARŞILIKLARI (-)	42.488.6	316.993.6	126.033.6	806.546.4	321.767.6	
DÖNEM NET KARI	422.511.4	723.006.4	513.966.4	1.213.453.6	728.232.4	

İstenilenler:

1. "E" AŞ'nin A Barajı ile ilgili 2006, 2007 ve 2008 yıllarında yapacağı kayıtlardan sadece 2008 yılındaki kaydı gösteriniz.

2. "E" AŞ'nin sermayesinin itfası ve yapacağı hesaplamaları ile sadece 2009 yılının muhasebe kayıtlarını gösteriniz.

3. "E" AŞ'nin tesisin amortismanı ile ilgili amortisman ayırmaları ve sadece 2009 yılının muhasebe kaydını gösteriniz

4. "E" AŞ'nin A Barajını imtiyaz süresi sonunda Devlet Su İşleri'ne devretmesi ve yenileme giderleri ile ilgili muhasebe kayıtlarını gösteriniz.

Çözüm: 1-

"E" AŞ'nin 2008 yılı giderlerinin toplu kayıtları şöyle olacaktır.(000).

258 YAPILMAKTA OLAN YATIRIMLAR	680.000.-	
191 İNDİRİLECEK KDV	73.500.-	
100 KASA		668.500.-
360 ÖD. VER.ve FON.		30.000.-
360.00 Gelir Ver.	20.000	
360.10 Dmg Ver.	2.000	
361 ÖD. SOS.GÜV.KES.		45.000.-
361.00 İşçi Payı	15.000	
361.01 İşveren Payı	30.000	
257 B.AMORT.		10.000.-
257.00 Dozer Amort.		

Yatırım için yapılan gider

A Barajı 31.12.2008 tarihinde inşası tamamlanıp aktife alınmıştır. Anılan barajın inşa maliyeti 1.880.000 TL (390.000 TL + 810.000 TL + 680.000 TL) dir.

Aralık 2008

251 YER ALTI VE YER ÜSTÜ DÜZEN.	1.880.000.-	
258 YAPILMAKTA OLAN YATIRIMLAR		1.880.000.-

Barajın aktife alınması

Çözüm: 2-

	Devredilecek Tesisatın Brüt Değeri	Önceki Dönemlerde Ayrılan Sermaye Amortismanı
Sermaye İtfa Payı		
	Kalan İmtiyaz Süresi	
2009 Yılı Sermaye İtfa Payı =	$\frac{1.880.000 - 0}{5} = 376.000.-$	

	4
	1.880.000 - 752.000 _
	3
2012 Yılı Sermaye İtfa Payı :	1.880.000 - 1.128.000
	2
2013 Yılı Sermaye İtfa Payı =	1.880.000 - 1.504.000

2009 Yılı Kurumlar Vergisi Beyannamesi (000 TL)

Dönem Karı	465.000
Sermaye Amortismanı	(376.000)
Kurumlar Vergisi Matrahı	89.000
Kurumlar Vergisi (89.000 x % 30)	26.700
Fon Payı (26.700 x % 10)	2.670
	(29.370)
	59.630
Gelir Vergisi Matrahı (465.000 - (376.000 + 29.370))	59.630
Gelir Vergisi (59.630 x % 15)	8.944,5
Fon Payı (11.926 x % 10)	894,45

Bu hesaplamalardan sonra 2009 yılı sonunda yapılacak muhasebe kaydı için gerekli veriler elde edilmiş olur.

691 DÖNEM KARI VE YAS. YÜK. KAR.	39.208,95	
370 DÖN.KARI VER.VE YAS. YÜK. KARŞL. 370.00 Kurumlar V.26.700 370.10 Gelir V. 8.944,5 370.20 Fonlar 3.564,45		39.208,95
690 DÖNEM KARI/ZARARI 691 DÖNEM KARI VER VE DİĞ. YÜK. KAR. 692 DÖNEM NET KARI VEYA ZARARI 549 ÖZEL FONLAR 549.30 Sermaye Amort Fonu	465.000,00	39.208,95 49.791,05 376.000,00
2009 Yılı dönem karı hesabının ilgili hesaplara aktarılarak kapatılması		
692 DÖNEM NET KARI/ZARARI 590 DÖNEM NET KARI	49.791,05	49.791,05
2009 Yılı dönem karının ilgili hesaba devri		

Çözüm: 3-

Yıllar	Kayıtlı Değer (000)	n/ %	Ayrılan Amortisman (000)	Kalan Değer (000)
2009	1.880.000	20	376.000	1.504.000
2010	1.880.000	20	376.000	1.128.000
2011	1.880.000	20	376.000	752.000
2012	1.880.000	20	376.000	376.000
2013	1.880.000	20	376.000	
			1.880.000	

770 GENEL YÖN. GİD	376.000	
6. Amort.ve Tük Payları		
80. Gen. Yön. Gid.		
257 B.AMORT.		376.000
.10 A Brj.		
Ayrılan Amortisman		

A Barajı, hizmete açıldığı yıldan (2009) devredildiği yıla (2013) kadarki sürede kendisini itfa etmiş olacaktır.

Çözüm 4-

2013 yılında A Barajının Devlet Su İşleri'ne devir kaydı olabilir.

549 ÖZEL FONLAR	/	1.880.000	
549.30 Sermaye Amortisman Fonu			
331 ORT.BORÇLAR			1.880.000
Sermaye Amortisman Fonunun Dağıtımı			
	/		
257 B.AMORTİSMANLAR		1.880.000	
257.30 A Baraj Amort.			
251 YERALTI ve YERÜSTÜ DÜZEN.			1.880.000
Barajın Devri	/		

Uygulamada sözleşme süresi içinde yenilenmesi gereken tesislerden hidroelektrik santrallerine genel hükümlere amortisman ayrılırken, diğer varlıklara (baraj gövdesi, cebri borular vb.) genel hükümler uyarınca amortisman ayrılmayıp sermayenin itfası uygulamasına tabi tutulmaktadır. Örnekteki 117.000.000.- TL (KDV %17) yenileme gideri 10.12.2013 tarihinde yani devir yılında yapıldığından aktifleştirilmeyip 770-632 Genel Yönetim Giderleri Hesabına kaydedilerek 2013 yılının gelir tablosundaki E.Faaliyet Giderleri (-) bölümüne aktarılmıştır.

4.2. KUR FARKLARININ MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

VUK'un 280. maddesine eklenen 4. fıkra uyarınca görevli şirketlerin sermaye olarak koydukları yabancı paraların sarf edildikleri ve Türk Lirası'na çevrildikleri tarihe kadar lehlerine ve aleyhlerine oluşan kur farklarını Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği gereğince muhasebeleştirmeleri gerekmektedir. Lehe oluşan kur farkları için Tebliğ kapsamında 549 ÖZEL FONLAR HESABI uygun olmakla birlikte mevcut düzenleme aleyhe kur farklarının aktifleştirilmesini sağlayan bir hesap bulunmamaktadır. Kanun hükmü uyarınca aleyhe oluşan kur farkları aktifte özel bir karşılık hesabında tutulur ve gelecek yıllarda lehlerine oluşacak kur farkları

ile kapatılır. Lehte kur farkları ile kapatılamayan tutarlar işi bırakma durumunda zarar addolunur.⁸⁰

Bilindiği üzere kur farklarının işleyişi (ilgili iktisadi kıymetin maliyetine dahil edilmesinin zorunlu olduğu durumlar hariç) gelir ve gider hesapları ile düzenlenmiştir. Yapılması öngörülen düzenlemede ise aleyhe kur farklarının aktifleştirilmesi gerektiğinden bu kur farklarının Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği gereğince "Yeni bir düzenleme yapılana kadar" henüz kullanılmayan 284 No.lu hesap 284 AKTİFLEŞTİRİLEN KUR FARKLARI HESABI olarak çalıştırılabilir. Sonuç olarak mevcut hesap döneminde yukarıda yapılan açıklamalar çerçevesinde pasifte yer alacak hele kur farkları için 549 ÖZEL FONLAR (549.90 Diğer Özel Fonlar), aleyhe kur farkları için yeni bir düzenleme yapılana kadar 284 AKTİFLEŞTİRİLEN KUR FARKLARI HESABI uygun olacaktır.⁸¹

3996 Sayılı Kanun'a göre yapılan imtiyaz sözleşmelerinde yatırım bedeli ABD doları cinsinden belirlenmekte ve görevli şirket tarafından yatırımın en az %20'si öz kaynaktan karşılanmaktadır. Toplam yatırım bedelinde ortaya çıkacak artışlar görevli şirket tarafından karşılanacak ve bu halde de artan yatırım bedelinde ortaya çıkan artışlar içinde öz kaynak oranı uygulanacaktır. 3096 Sayılı Kanun'a göre yapılan düzenlemede en az öz kaynak koşulu aranmaktadır. Bu yüzden görevli şirketin kuracağı yada işletme hakkını devralacağı tesis için öz kaynak finansmanı döviz olarak yapıldığı takdirde istisna geçerli olacaktır.⁸²

4.3. SERBEST BÖLGEDE YAP İŞLET DEVRET MODELİNE GÖRE YAPILAN YATIRIMLARIN DEVRİ VE KAYIT DÜZENİ

İhracata yönelik yatırım ve üretimi artırmak, yabancı sermaye ve teknoloji girişini hızlandırmak, ekonominin girdi ihtiyacını ucuz ve düzenli şekilde temin etmek, dış finansman ve ticaret imkanlarından daha fazla yararlanmak amacıyla 06.

GÜNEŞ, Cengiz, **YİD Projelerinde Sermayeden Doğan Kur Artışlarında Vergi İstisnası Uygulaması**, Mükellefin Dergisi Sayı 82, Ekim 1999, s. 55

GÜNEŞ, a.g.m., s. 56

GÜNEŞ, Cengiz, **YİD Projelerinde Kamulaştırma Bedelleri ve Değerleme**, Vergi Dünyası, Sayı 211, Mart 1999, s. 31

06. 1985 Gün ve 3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu ile Türkiye'de Serbest Bölgeler kurulmasına imkan tanınmıştır.⁸³

Serbest Bölgeler, bir ülkenin coğrafi sınırları içinde bulunan ancak, gümrük sınırları dışında sayılan özel gümrük rejimlerinin uygulandığı bölgelerdir.⁸⁴

Serbest Bölgeler Kanununda bu bölgeler gümrük vergisinden muaf tutularak, vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mükelleflerine ait mevzuat hükümlerinin uygulanmayacağı hüküm altına alınmıştır. Ayrıca Serbest Bölgeler Kanunu 6. Maddesine göre Türkiye'deki tam ve dar mükellef gerçek ve tüzel kişilerin serbest bölgedeki faaliyetleri dolayısıyla elde ettikleri kazanç ve iratlar, Türkiye'nin diğer yerlerine getirildiğinin kambiyo mevzuatına göre tevsik edilmesi halinde de, gelir ve kurumlar vergilerinden muaf tutulmuşlardır.⁸⁵

İster Serbest Bölgeler Kanunu çerçevesinde olsun ister diğer kanunlar çerçevesinde olsun yap işlet devret modeli yatırım şirketleri inşa ettikleri tesisleri belli bir süre işlettikten sonra ilgili kamu kurum veya kuruluşuna devretmek zorundadır.

Kamu idareleri ile gerçekleştirilen sözleşmeler sonucu yapılan YİD modeli yatırımların süre sonunda devrinin ne şekilde muhasebeleştirileceği, dönem içinde yapılan yenileme yatırımları ve demirbaşların ne şekilde amortismanına tabi tutulacağı, imtiyazlı işletmelerde sermayenin amortismanının hangi usul ve şartlarda muhasebe kayıtlarında gösterileceği konularında farklı uygulama, görüş ve tereddütler bulunmaktadır.

4.3.1. Serbest Bölgelerde Yapılan Yatırım Harcamalarının Muhasebeleştirilmesi, Amortismanı Ve Belge Düzeni

Serbest Bölgeler Kanunu çerçevesinde herhangi bir "Serbest Bölge"de yatırım yapan Türkiye'de yerleşik bir Türk firmasının, serbest bölgedeki yatırım harcamalarını bilançolarının aktifinde göstermeleri gerekmektedir. Söz konusu firmaların yaptıkları yatırımın hukuken Türkiye gümrük hattı dışında bulunması ve elde edilen gelirin tamamen vergiden muaf tutulması nedeniyle yatırım bedelinin

⁸³ UĞUR, a.g.e, s. 265

⁸⁴ NADAROĞLU, Halil, **Ekonomik Terimler Sözlüğü**, Ankara, 1992, s. 755.

⁸⁵ Serbest Bölgelerde Uygulanacak Teşvik Tedbirlerinin Sektörler Katkıları Yönünden Değerlendirilmesi, Türkiye Ticaret Sanayi. Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, İzmir 1990, s. 82.

amortisman yoluyla itfa edilip edilmeyeceği konusunda farklı görüş, uygulama ve yaklaşımlar bulunmaktadır.

4.3.1.1. İmtiyazlı İşletmeler İçin Sermayenin İtfası

VUK'un 325. maddesinde belirtildiği üzere, "imtiyazlı işletmelerde, tesisatın imtiyaz süresinden sonra, bedelsiz olarak devlete veya devletçe tensip olunan bir teşekküle veya belediyeye intikal etmesi imtiyazname gereğinden bulunduğu, imtiyaz mukavelenamesinde de sermayenin itfası için yıllık belli bir nispet veya miktar ayrılması gösterilmiş olduğu takdirde, bu nispet veya miktar üzerinden sermaye itfa olunur" denilmektedir. Serbest Bölgeler Kanunu'nda veya idare ile yapılan sözleşmede serbest bölgede yatırım yapacak firmaların sermayenin itfa edilmesi konusunda amortisman ayırabilecekleri şeklinde bir hüküm yoktur.

4.3.1.2. Geliri Vergiden İstisna Edilen Kazancın Gider Durumu

Serbest bölgelerde uygulanan YİD modeli ile imtiyazlı şirket niteliğindeki firmalar tarafından gerçekleştirilen YİD modeli arasındaki en önemli fark vergi ayrıcalığıdır. Serbest bölgede elde edilen gelirlerin Türkiye'ye getirilmesi halinde bu gelirler mutlak olarak vergiden müstesnadır. Oysa imtiyazlı şirketlere yatırım indirimi hariç herhangi bir vergi ayrıcalığı tanınmamaktadır. Vergiciliğin temel prensiplerinden birisi, geliri vergiden istisna edilen kazancın elde edilmesi için yapılan giderler vergiye tabi gelirlerden indirilemeyeceğidir. Bilindiği gibi amortisman bir gider unsurudur. Vergiciliğin diğer bir prensibi de, vergiden istisna veya muaf tutulan bir faaliyete ait zararlar vergiye tabi gelirlerden indirilemeyeceğidir. Türkiye'ye getirilmesi zorunlu bile olmayan gelirin elde edilmesi için yapılan harcamanın amortisman yoluyla bile olsa Türkiye'de elde edilen diğer vergiye tabi gelirlerden indirilmesinin mümkün olmadığı açıktır.

Vergiciliğin bu temel prensiplerine ilişkin kanun hükümleri şöyledir:

- KVK'nın 3946 Sayılı Kanun ile değişmeden önceki 8/4. maddesine göre, yurt dışında yapılan inşaat, onarım ve montaj işleri ve teknik

hizmetlerden sağlanan kazançlar kurumlar vergisinden istisna edilmiş, diğer yandan aynı kanunun 15/8. maddesinde, 8/4. maddede istisna kapsamına giren kurum kazançlarının elde edilmesi için yapılan bilumum giderlerin kabul edilmeyeceği hüküm altına alınmıştır.

- Öte yandan KVK'nın 8/5. maddesinde anonim şirketlerin kuruluşlarında veya sermayelerini artırdıkları sırada çıkardıkları hisse senetlerinin itibari değerlerinin üzerinde elden çıkarılmasından sağlanan kazançlar kurumlar vergisinden istisna tutulmuş olup, KVK'nın 15/9. maddesinde ise menkul kıymetlerin itibari değerlerinin altında satışından doğan zararlar ile ödenen komisyonlar ve benzeri her türlü giderlerin kurum kazancının tespitinde gider olarak indirilemeyeceği belirtilmiştir.

KVK'nın 15/7. maddesinde yer alan buna benzer bir düzenleme ise anılan kanunun 8/3. maddesi kaldırılarak GVK'nın mükerrer 39. maddesi ihdas edildiği için 3239 Sayılı Kanun ile yürürlükten kaldırılmıştır. Bütün bunlara ilave olarak, KVK'nın 3946 Sayılı Kanun ile değişik 8. maddesinin en son paragrafında, "kurumların kurumlar vergisinden istisna edilen kazançlarına ilişkin ödemelerin kurum kazancından gider olarak indirilmesi kabul edilemez" hükmüne yer verilmiştir. Bu ifade, "vergiye tabi olmayan kazancın gideri de kabul edilmez" şeklinde formüle edilen vergiciliğin genel prensiplerine uygun düşmektedir. Ancak, kurumların vergiye tabi olmayan veya vergiden istisna edilen kazançlarına ilişkin olarak yapılan harcama veya giderlerin toplam müşterek genel giderlerden ayrılmasının ne şekilde yapılacağı konusunda pratik bir yöntem yoktur.

Öte yandan Maliye Bakanlığı verdiği bir özalgede, devlet tahvili ve hazine bonosunun elden çıkarılmasından sağlanan kazançların kurumlar vergisinden istisna edildiği gerekçesiyle, söz konusu faaliyetlerin finansmanı için alınan kredilere ait

faizlerin kurumlar vergisi matrahının tespitinde gider olarak kabul edilemeyeceği şeklinde görüş bildirmiştir.⁸⁶

KVK'nın 8/17. maddesine göre istisna tutulan menkul kıymet gelirlerinden GVK'nın 94/8. maddesine göre gelir vergisi tevkifatı yapılmakta olup, mutlak anlamda bir vergi istisnası da söz konusu değildir. Konuyla ilgili olarak 34 Seri no.'lu KVK Genel Tebliği'nde, "Geliri vergiden istisna edilen menkul kıymetlerin satışından doğan zararların da kurum kazancından düşülmemesi gerektiği" belirtilmiştir. Benzer bir konuyla ilgili olarak Danıştay, "Geliri hasılataya yazılmayan gider masraf olarak kaydedilemez" şeklinde karar vermiştir.⁸⁷

4.3.1.3. Gelirin Safiliği İlkesi

3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun 6. maddesinde serbest bölgelerdeki faaliyetlerden elde edilen gelirin, gelir veya kurumlar vergisinden muaf olduğu hükmüne dayanılarak yatırım harcamasının amortisman yoluyla sermayenin itfası sonucunu doğuracak bir işlemin yapılması mümkün değildir. Keza, GVK'nın birinci maddesinde vergiye tabi gelirin safi tutar olduğu belirtilmiştir. Buna göre vergiden muaf tutulacak gelirin, giderler indirildikten sonra (amortisman vb. giderler) kalan kısmının kazanç veya irat olarak değerlendirilmesi gerekir. Keza, amortisman da bir gider unsurudur.

Diyelim ki, serbest bölgede yatırım yapan tam mükellef bir kurum, kambiyo mevzuatına göre Türkiye'ye getirdiği 500 milyon lira tutarındaki kira gelirini gelirleri arasında gösterdiği takdirde bu geliri, kurumlar vergisi beyannamesinin diğer indirimler sütununda indirecek ve bu tutar üzerinden herhangi bir vergi tevkifatı da yapmayacaktır. Ancak, mükellef kurum aşağıda belirtildiği şekilde o yıl için serbest bölge yatırım bedeli üzerinden 50.000.000 TL. amortisman ayırmış ise o takdirde elde ettiği kazancın safi tutarı 450.000.000 TL. olacaktır. Esasen serbest bölge yatırımları için mükelleflerin amortisman ayırmalarına gerek yoktur. Çünkü serbest bölge faaliyetlerinden elde edilen kazancın tamamı vergiden müstesnadır. Ancak, inşaa edilen tesisin sözleşme süresi sonunda kullanıcılar tarafından hazineye

Danıştay 4. D. 20.2.1975 Gün ve E: 73/5215, K: 75/665, (Vergi Dünyası) S. 144, Ağustos1993, s. 49

KIZILOĞLU, Şükrü, *Vergi Usul Kanunu ve Uygulaması*, C. 7, İstanbul, 2006, s. 200

devredilmesi sırasında, işletme sermayesinin azaltılmasına neden olmamak için amortisman ayrılması gerekli görülüyorsa; kurumlar vergisi beyannamesi üzerinde indirilecek kazanç miktarı, serbest bölge faaliyetinden elde edilen kazanç veya irattan amortisman payı düşüldükten sonra kalan kısım kadar olmalıdır. Bu şekilde amortisman ayıracak mükelleflerin bina ve tesisler ile menkul mallar (demirbaşlar) ayrı ayrı hesaplarda izlemeleri gerekir.

Vergiden muaf veya müstesna tutulan bir kazançta ait giderler veya zararlar, vergi matrahının tespitinde dikkate alınamaz veya vergiye tabi gelirlerden indirilemez.

4.3.1.4. Serbest Bölge Yatırımlarının Muhasebeleştirme Ve Devir İşlemi

Mükellefler kira süresi sonucunda aktiflerine kayıtlı iktisadi kıymeti hazineye devrettikleri zaman sermayelerinde bir azaltmaya gitmemek için, vergi matrahının tespitinde dikkate almamak şartıyla elde ettikleri vergiden muaf gelir üzerinden amortisman ayırabilirler. Bu takdirde, kira süresi sonunda iktisadi kıymetin devrini ayrılan amortismanla karşılayabilirler.

Örnek 2

1990 yılında Mersin Serbest Bölgesi'nde 1 milyar liraya mal olan bir işyeri 20 yıl sonra hazineye devredilecek olsun. Bu durumda muhasebe kayıtları şu şekilde olacaktır (7/B kullanılacaktır).

_____1990_____	
258 Yapılmakta olan Yatırımlar	1.000.000.000
258.01 Serbest Bölge Yatırımları H.	
100 Kasa/Banka	1.000.000.000
_____/_____	

/		
266 Serbest Bölge Tesis Hesabı	1 .000.000.000	
258 Yapılmakta Olan Yatırımlar H.		
258.01 Serbest Bölge Yatırımları H.		1.000.000.000

_____ /

Kira geliri elde edildiğinde yapılacak yevmiye kaydı ise şöyle olacaktır.

/ _____		
100 Kasa/Banka	500.000.000	
649 Diğ. Olgn Geli Kar		
649.02 Kira Gelirleri		500.000.000
/ _____		
796 Amortisman ve Tükenme Payları	50.000.000	
268 B. Amortismanlar H.		50.000.000
/		
/		
649 Diğ. Olgn Geli Kar	500.000.000	
649.02 Kira Gelirleri		
690 Dönem Kan ve Zarar		500.000.000
/		
690 Dönem Kâr ve Zarar	50.000.000	
796 Amortisman ve Tüken. Pay.		50.000.000
/ _____		

20 yıl boyunca (veya daha kısa sürede) ayrılan birikmiş amortismanlar yatırım maliyetine eşitlendikten sonra, söz konusu işyeri Hazineye devredildiğinde muhasebe kayıtları şu şekilde olacaktır.

_____2009_____		
268 B. Amortismanlar H.	1 .000.000.000	
266 Serbest Bölge Tesis H.		1 .000.000.000
Sözleşme gereği Serbest bölgedeki işyerinin Hazine'ye devri		
_____/_		

Elde edilen karların tamamının her yıl dağıtıldığı ve amortisman ayrılmadığı varsayılır ise, başlangıçta işletme sermayesinden inşa edilen tesisin Hazine'ye devredilmesi halinde bilanço denkliğini sağlamak için sermayenin azaltılması gerekecektir.

Burada belirtilmesi gereken diğer bir husus ise, vergiden muaf tutulan serbest bölge faaliyet gelirleri üzerinden TTK hükümlerine göre kanuni yedek akçelerin ayrılması zorunluluğu ve genel giderler veya işletme giderlerinden vergiden muaf gelire isabet eden kısmın kanunen kabul edilmeyen gider olarak dikkate alınacak olmasıdır.

4.3.1.5. Serbest Bölgelerde Defter Tutma Ve Belge Düzeni

Serbest Bölgeler Yönetmeliği'ne göre, serbest bölgelerdeki bölge kurucu ve işleticisi ile kullanıcılar kanunen tutmak zorunda oldukları defterlerini Türkçe düzenlemek, bölge müdürlükleri ile genel müdürlükçe yetkili kılınan merci ve görevlilerce talep edilecek bilgi ve belgeleri zamanında vermek ve her türlü defter, belge ve diğer gerekli dokümanı bu merci ve görevlilerin kontrolüne açık bulundurmakla yükümlü olup, muhasebe kayıtlarına bölge dışındaki faaliyetlerine ilişkin hesaplarını hiçbir şekilde ve surette işleyemezler.⁸⁸

Öte yandan işletici, bölge kurucu işletici ve kullanıcılar özel fatura kullanmakla yükümlüdürler. İlgililer fatura ve ticari defterlerini hesap döneminden önce bölge müdürlüğüne onaylattıktan sonra kullanabileceklerdir (Serbest Bölge Yönetmeliği Md. 23).

Serbest bölgelerde tutulacak defterlere bölge dışındaki faaliyetler işlenemeyecek olmakla birlikte, kanuni merkezi Türkiye'de bulunan ve Türkiye'de başka faaliyeti bulunan işletmeler serbest bölgelerdeki faaliyetlerini Türkiye'de tuttukları defterlerinde ve dönem sonu kayıtlarında göstermek durumundadırlar. Ancak, serbest bölge faaliyeti ile ilgili gelir ve giderlerinin mutlaka ayrı hesaplarda izlenmesi gerekir. Serbest Bölgeler Kanunu'na göre işletmelerin bölge içindeki kazanç ve iratlarını Türkiye'ye kambiyo mevzuatına göre getirmeleri halinde, getirilen bu kazanç ve iratların işletmenin gelirleri arasında gösterilmesini, işletmenin teklifi ve muhasebe disiplini yönünden zorunludur.

4.3.2. İmtiyazlı İşletmelerce Gerçekleştirilen Yatırım Harcamalarının Amortismanı

3096 Sayılı Kanun'da yatırımcı şirketlerin gerek teknik amortismanlarının gerekse sermaye amortismanlarının ne şekilde ayrılacağı belirtilmiştir. Otoyol yapımı ile ilgili 3465 Sayılı Çerçeve Kanun'da ise amortisman konusunda bir hüküm yoktur.

Diğer yandan bazı belediyeler tarafından YİD modeline göre inşa ettirilen tesislere ait sözleşmelere sermayenin amortismanına ilişkin hükümler koymak ancak hükümetin izniyle söz konusu olabilir. Keza, vergi kanunlarını yürütme yetkisi Maliye Bakanlığı veya Bakanlar Kurulu'na aittir.

Sermayenin itfası ve sermayenin amortismanı genel olarak, iktisadi işletmelerde işletmenin faaliyeti devam ederken işletmenin bir kısım fonlarının, yatırılan sermayenin iadesi şeklinde ortaklara verilmesini ifade etmektedir. Ancak, sermaye azaltılması işlemi, işletmenin ana sermayesi sayılan fonların iadesi suretiyle yapılmasına karşılık, sermaye amortismanında, yatırılan sermayenin ortaklara iadesi kardan yapılmaktadır. Bu yönü ile sermayenin amortismanı kar dağıtımına benzer.⁸⁹

Sermayenin amortismanı ile ilgili olarak, tesisin kullanma ömrü imtiyaz süresinden uzun olan kıymetler için amortisman ayrılmayacağı, kullanma ömrü imtiyaz süresinden kısa olan kıymetler için normal şekilde amortisman ayrılacağı şeklinde görüşler bulunmaktadır.⁹⁰

ÖZBALCI, Yılmaz, **Vergi Usul Kanunu Yorum ve Açıklamaları**, Ankara, 1982, s. 51

ÖZBALCI, Yılmaz, **Yap İşlet Devret Uygulamasının Vergileme Yönleri Hakkında**, Vergi Dünyası, Şubat 1990, S. 102, s. 321

Sermayenin amortismanı imtiyazlı işletmeler için lehte bir hak olduğuna göre, itfa süresi normal amortisman süresine göre daha kısa olmalıdır. Sonuçta, imtiyazlı işletme inşa ettiği tesisi, ilgili kamu kurumuna veya belediyeye bedelsiz devredeceği için yatırıma ayırdığı sermayeyi peyder pey karından ayırarak vergi dışına çıkarmış ve ortaklarına dağıtmış olacaktır. Sermayenin amortismanı suretiyle dağıtılacak olan ve yenilenmeye ayrılmayacak olan fonların dağıtımı sermaye azaltımı yoluna gidilmeden gerçekleştirilebilecektir. Ancak söz konusu dağıtımın ne zaman ve ne şekilde yapılacağı kanun metninde yer almamaktadır. İmtiyazlı işletmeler amortisman ayırma konusunda imtiyaz sözleşmesi hükümlerine göre hareket etmelidir. Sözleşmede amortisman konusunda açıklık bulunmuyorsa, amortismanın genel esaslara göre ayrılması gerekir.

Öte yandan, imtiyazlı işletmelerin; imtiyaz sözleşmesinde süre ve amortisman oranı belirtilmemişse, imtiyaz süresi kira süresi addedilerek eşit yüzdeler halinde özel maliyet bedelinde olduğu gibi amortisman ayırmayacakları görüşü de mevcuttur. Çünkü imtiyaz sözleşmesi normal kira sözleşmesinden farklı bir sözleşme türü olup, kanunda bu konuda özel belirleme yapılmıştır.

SONUÇ

Temelde kamu kesiminin sermaye, teknoloji, döviz ve kredi yetersizliği nedeniyle uygulama alanı bulan yap işlet devret modeli, özellikle gelişmekte olan ülkeler için avantajları bünyesinde bulundurmaktadır. Belirli bir tesise ihtiyaç duyan kamu kurum veya kuruluşu bu tesisi yerli veya yabancı şirketlere yaptırmakta ve belli bir süre sonunda da hiçbir bedel ödemediği tesise sahip olmaktadır. Bu model sayesinde kamu bütçe açıkları azalmakta, yatırımlar ve istihdam imkanları artmaktadır.

Başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere bütün ülkeler için hayati önem taşıyan YİD modelinin önündeki engeller kaldırılmalı ve bu modelin gelişmesi için gerekli çalışmalar yapılmalıdır. Fakat bu modelle de tekelleşmeye imkan tanınmamalıdır. Yapılan düzenlemeler ile YİD modeli imtiyaz sözleşmeleri Danıştay'ın denetimini tabi tutulmuştur. Danıştay sadece sözleşme hakkında hüküm bildirebilmektedir.

Ayrıca yabancı sermaye ve teknoloji girişi hızlanmaktadır. Bu modelin ayrıca dikkatli olunmazsa rekabetin ortadan kalkması ve tekelleşme riskini ortaya çıkarması gibi dezavantajları da vardır. YİD modeli kapsamında yapılan tesislerin kamuya devredilmesi hususunda önemli problemler mevcuttur. Yürürlükteki kanunlar yetersiz kalmaktadır. Bu yetersizlik ortadan kaldırılmalıdır. Ayrıca tesis devir zamanında kamuya teslim edilmeyip halka satılabilir böylece sermaye tabana yayılmak suretiyle hem tasarruflar arttırılır hem de sermaye piyasasının gelişmesine katkı sağlanır.

YİD modeli birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de özel girişimi alt yapı yatırımlarına yönlendirmenin en iyi yollarından birisidir. Ancak, sistem iyi kurulmadığı için özelleştirmede olduğu gibi istenen sonuca ulaşamamıştır. Sistemin istenilen hedefe ulaşabilmesi için; önce hedefleri belirleyip bu hedeflerle ilgili projelere öncelik tanınmalı, sözleşmelerde stardizasyon etüdları yeterince

yapılmamış projelerin öncelikle bu eksiklikleri giderilmeli, projelerle ilgili olarak bakanlıklar arası koordinasyonları sağlanmalı ve vergisel boyutları dahil edinilen deneyim ve görünen sorunlar dikkate alınarak sistem özel girişimcinin ilgisini çekecek hale getirilmelidir.

Türkiye'de temelde alt yapı yatırımlarında finansman yetersizliklerini giderme ile hızlı bir ekonomik kalkınma ve refahı sağlama amacı taşıyan YİD modelinin genel çerçeve mevzuatı ile uygulama deneyimi oluşmuştur. Gelecekte gerekli tedbirlerin alınması durumunda bu model ülkenin altyapı finansman, ödemeler dengesi, istihdam ve ileri teknoloji sorunlarının çözümüne büyük fayda sağlayacaktır.

YİD modeli, bir kamu hizmeti, yada bayındırlık işinin, özel teşebbüs tarafından masrafları karşılanarak belli bir sözleşme ile kurulması, sözleşmede belirtilen süre içerisinde işletilerek, yatırılan sermayenin amortisman ve kâr sağlandıktan sonra, tesisin ve yönetimin bedelsiz olarak ilgili kamu idaresine devir ve teslimini sağlayan bir modeldir. Yani tesis kurulacak, işletilecek ve daha sonra devir edilecektir.

Ülkemizde kamu kaynaklarından yatırımlara ayrılan pay giderek azalmaktadır. Bununla birlikte ülkenin artan ölçüde kaliteli ve büyük altyapı yatırımlarına ihtiyacı bulunmaktadır. 1980 yılından sonralarına baktığımızda yapısal uyum ve istikrar politikalarının bir sonucu olarak kamu yatırımlarında azalmalar ortaya çıktığını görmekteyiz. Borçlanmaya dayalı kamu finansman politikasının yol açtığı bütçe kısıtlamaları, zamanla toplam sabit sermaye yatırımları içerisinde kamu kesiminin payının azalmasına yol açtığı tesisler OGŞ'lere yaptırılacaktır. Bu model ile yüksek finansman ve ileri teknoloji ihtiyacı sebebi ile kamu kaynaklarından finansmanı güç olan temel altyapı projelerinin yerli yada yabancı özel sektör ağırlıklı olarak gerçekleştirilmesi sağlanacaktır. Projeye teklif veren uluslararası konsorsiyum yada yerli sermaye şirketi, yatırımcıyı çekerek, öz sermayeye dönüşünü sağlayacaktır. Borç, işletme ve bakım masraflarını yeterli bir seviyede karşılayacak şekilde verilmiş bir süre içinde ürünleri almayı garanti eden hükümete karşı proje inşa edilecek, işletilecek, sonunda ilgili kamu kuruluşuna devir edilecektir.

YİD modelinin gerçekleştirilmesinde, OGŞ ve diğer taraflar mali, idari, kanuni açıdan bir takım garantiler istemektedirler. Özel kesim hükümetin sözleşmede belirtilen şartlara uymalarını isterler. YİD modeli ile ilgili işlemlerden ve bunun sonuçlarından sorumlu bir birimin oluşturulması gereklidir. Bu birim hiçbir bakanlığa tabi olmamalıdır. Başbakanlığa bağlı kendi kendine yöneten yani otonom bir yapıya sahip olmalıdır. Bu birim idari, mali ve kanuni tüm düzenlemeleri yapabilmelidir.

Böylelikle her kurum kendi çıkarlarını koruma endişesi ile özel sektörün kamu altyapısını geliştirme sürecine girmesini engelleme durumları ortadan kalkacaktır. Bu birim sayesinde özel kesim ile hızlı ve doğru bir bilgi akışı sağlanabilecektir. Farklı konularda farklı kanunların uygulanıyor olması genel bir modelin ortaya konulmasını engellemektedir. Her bir projenin sektörel özelliğine göre ortaya çıkabilecek eksiklikleri bulunmaktadır. Yeni kurulacak birim tüm bu sorunlarla yakından ilgilenecektir.

YİD modeli ile ilgili olan Yabancı Sermaye mevzuatı açık bir biçimde düzenlenmelidir. YİD modeli ile ilgili yeni maddeler konulmalıdır. Gerekli döviz güvenliği ve transferi konulan açıklığa kavuşturulmalıdır.

Model, ihaleye çıkartılmadan bir imtiyaz sözleşmesi biçiminde oluşturulduğu için, Anayasa'nın 155. maddesinde, Bakanlar Kurulu Kararı ile işlerlik kazanacak ve Danıştay'ın incelemesine tabi tutulacaktır. Ayrıca anlaşmazlıklarda yetkili mercii yine Danıştay olmaktadır. Model otonom bir yapıya sahip olursa, Danıştay'ın incelemesinden geçmesine gerek kalmayacaktır. Anlaşmazlıklarda yetkili mercii Danıştay olmayacak, sözleşmelerde belirlenen merciler yetkili kılınacaktır.

Modelde siyasi ve ekonomik istikrar konusunda aşırı bir duyarlılık gözlenebilir. Yapılacak yatırım çok büyük tutarlarda olduğu ve geri dönüş uzun zaman alacağı için özellikle yabancı sermaye YİD modeli çerçevesinde yatırım yapmak için siyasi ve ekonomik istikrara önem verecektir.

Etüdlere yeterince yapılmamış projelerin eksikleri tamamlanmalıdır. Devlet Planlama Teşkilatı makro düzeyde ve sektörel olarak hangi projelerin bu yöntemle yapılacağını planlamasını yapmalıdır. Bu projelerin hazırlık çalışmalarının ilgili

kamu kuruluşlarınca yapılması sağlanmalıdır. Projeler öncelik ve hazırlık vaziyetlerine göre belirlenen programlara göre ihale edilmeli ve istekli işletmelerin önseçimi mutlaka yapılmalıdır.

YİD sözleşmelerinin üretimi hedeflediği açıktır. Mevzuatlarımızda yatırımlar için tanınan teşviklerin bu sözleşmeleri de kapsayacak biçimde düzen altına alınması gerekir. Böylece yabancı sermaye girişlerinin teşviki başta olmak üzere, ekonomik hayata canlılık kazandıracaktır.

YİD modeli kendi içerisinde tutarlı, yatırımcı riskini azaltan, kamu ve özel sektör şirketlerinin bir arada faaliyet göstermesine imkan veren bir modeldir. YİD modeli, kamu kesiminin sıkıntıda olduğu, kaynak bulmakta zorluk çektiği bu zamanda tüm olumsuz yönlerine rağmen, sağlıklı bir mevzuatla ileriki seneler için oldukça büyük ümitler vermektedir.

KAYNAKÇA

- ACAR, M. Cemil (2006), *Kamu Yapıları Üretiminde Yap-İşlet-Devret Modelinin İrdelenmesi Havalimanı Terminal Binaları Örnekleme*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ATALAN, N. Kemal. (1995), *Yap İşlet Devret Modeli ile İlgili Tarihçe, Dünyada ve Ülkemizdeki Uygulamaları, Tatbikattaki Zorluklar*, Uzmanlık Tezi, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ankara.
- BAŞAR, Mehmet (2000), *Proje Finansmanında Bir Araç Olarak Yap İşlet Devret Modeli Ve İzmit Büyükşehir Belediyesi Su Temin Projesinde Modelin Uygulanışı*, Doktora Tezi, Eskişehir.
- BAŞAR, Mehmet, Güven SEVİN,
<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/yapislet.doc>, Erişim, (09. 09. 2009)
- DEMİRCİ, Zeki (1996), *Yap İşlet Devret Projeleri. İnşaat Sektörü Sorunlar Ve Çözümler Paneli*, Antalya.
- DERDİYOK, Türkmen (1993), "Yap İşlet Devret Modeli". *Yaklaşım Dergisi*, S.9, Ankara.
- ERSÖNMEZ, Cem. (1995), *Yap İşlet Devret Modeli ve Modelin Finansmanına İlişkin Bir Analiz*, Uzmanlık Tezi, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ankara.
- ERDOĞDU, Seyhan (1998), "Yap-İşlet-Devret Modeli: Özelleştirmenin Kestirme Yolu, Mülkiyeliler Dergisi", cilt XXI, sayı: 200, Yol-İş Sendikası Başkanlık Danışmanı, İstanbul.
- ETÇİOĞLU, Erkal. (1997), *Bütçe Dışı Finans Tekniği Yap-İşlet-Devret Modeli ve Türkiye Uygulamasının Analizi*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul.

- GENÇOĞU, Şerife (2008), *Türk İdare Hukukunda Yap İşlet Devret Modeli*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- GÜNEŞ, Cengiz (2002), *Tüm Yönleriyle Enerji ve Altyapı Yatırım Modelleri Uygulamaları ve Mevzuatı*, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara.
- GÜNEŞ, Cengiz (1999), "YİD Projelerinde Kamulaştırma Bedelleri ve Değerleme" Vergi Dünyası, Mart 1999, Sayı 211.
- GÜNEŞ, Cengiz (1999) *Yap İşlet Devret Modelinde İmtiyazlı Şirketler*, Türmob Yayınları -100, Ankara,
- GÜNEŞ, Cengiz (1999), "YİD Projelerinde Sermayeden Doğan Kur Artışlarında Vergi İstisnası Uygulaması", Mükellefin Dergisi, Ekim 1999, Sayı 82.
- İZGİŞ, Gülten (1997), *Yap İşlet Devret Modelinin Mali Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- İMRE, Erol (2001), *Türkiye'de Yap-İşlet-Devret Modeli: Yasal Çatısı, Uygulaması* Bkz.http://www.ydk.gov.tr/seminerler/turkiyede_yid_modeli.htm, Erişim, (20. 08. 2009).
- KADYROV, Hangeldi (2003), *Projelerin Finansmanında Yap-İşlet-Devret Modeli*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- KARLUK, S. Rıdvan (1995), *Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim-Yapısal Değişim* 3. basım, Beta Yayınları, İstanbul.
- KARLUK, S. Rıdvan (1983), *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları*, İTO Ekonomik Yayınlar Dizisi No:13, İstanbul.
- KIZILOT, Şükrü(2006), *Vergi Usul Kanunu ve Uygulaması*, İstanbul.

- KOÇER, Muhammed (2008), *İnşaat Sektöründe YİD (Yap-İşlet-Devret) Modeli Sözleşmeler ile Yapım İşleri Sözleşmelerinin Karşılaştırılması: DHMİ, DLH ve TCK Uygulama Örnek Sözleşmeleri*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- KUYUCUKLU, Nazif (1993), *Türkiye İktisadı*, İstanbul.
- NADAROĞLU, Halil (1992), *Ekonomik Terimler Sözlüğü*, Ankara.
- ÖZBALCI, Yılmaz (1982), *Vergi Usul Kanunu Yorum ve Açıklamaları*, Ankara.
- ÖZBALCI, Yılmaz (1990), "Yap İşlet Devret Uygulamasının Vergileme Yönleri Hakkında", Vergi Dünyası, Şubat 1990, Sayı 102.
- ÖZTÜRK, Nazan (1994), "Türkiye'de Özel Sektörün Elektrik Enerjisi Sektörüne Katılımı ve YİD Modeli Uygulamaları", Türkiye 4. Enerji Kongresi Teknik Oturum Tebliğleri, 7-22 Ekim.
- POLATKAN, Vahit (2000), *Yap İşlet Devret Modeli ile Ulusal ve Uluslararası Tahkim*, Ankara.
- SEYİDOĞLU, Halil (1994), *Uluslararası Finans*, Birinci Basım, İstanbul: Güzem Yayınları No: 8.
- SÜRMEN, Yusuf, Metin ÇOBAN (2000), "Yap İşlet Devret Modeli ve Muhasebe İşlemleri", Vergi Sorunları Dergisi, Temmuz 2000, Sayı 142.
- ŞEKER, Sakıp (1994), *Serbest Bölgelerde Yap İşlet Devret Modeli Uygulaması Ve İmtiyazlı Şirketler*, www.kanitymm.com.tr/.../1994-04 (13. 08. 2009)

ŞENER, Orhan (1994), "Kamu Harcamaları Reformu", Maliye Yazıları, Ocak-Mart 1994, Sayı 42.

ŞENYÜZ, Doğan (1996), *Borçlar Hukukuna Göre Yap İşlet Devret Sözleşmesi Ve Tarafların Vergiler Karşısındaki Durumu*, Ankara.

TANDOĞAN, Haluk (1988), *Borçlar Hukuku, Özel Borç İlişkileri*, Cilt 2, İstanbul.

TEKİNSOY, Ayhan, <http://www.hukuki.net/hukuk/index.php?article=2242>, Erişim, (09.09.2009)

TOBB: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Özelleştirme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara:TOBB Yayınlan No:273 Ağustos 1993.

UĞUR, Oktay (1994), "Yap İşlet Devret Girişim Modelinin Hukuksal Yönü ve Mali Etkileri", Hesap Uzmanları Kurulu Konferansları IV.

UĞURAL, M. Tanay (1997), *Kamu Ortaklığı Fonu Kaynaklı Altyapı Yatırımlarının Finansmanı ve Mevcut Projelerin Tamamlanmasında Alternatif Bir Finansman Yöntemi Olarak Yap-İşlet-Devret*, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara.

VARLIER Oktay (1996), "Yap İşlet Devret Modelinin Türk Ekonomisindeki Önemi", Yap İşlet Devret Modelinin Uygulanmasında Çıkan Sorunlar ve Öneriler Sempozyumu, (Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Enstitüsü Yayınlan No: 308)

YAVUZ, Cevdet (1989), *Borçlar Hukuku, Özel Borç İlişkileri*, Cilt 2, İstanbul.

YERLİKAYA, G. K. (2002), *Yap-İşlet-Devret Modeli, Hukuki Mahiyeti ve Vergilendirme*, Basılmış Doktora Tezi, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

YILMAZ, Osman (1999), Yap İşlet Devret Modeli ve Türkiye Uygulaması. İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Hukuki Tedbirler ve Kurumsal Düzenlemeler Dairesi, Uzmanlık Tezi, Ankara: DPT Yayınları No:2493.

YÜZER, Mahmut (2007), *Enerji Sektöründe Yap İşlet Devret Modelinin Diğer Finans Modelleri ile Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

ZABUNOĞLU, Yahya (1996), "Yap-İşlet-Devret Konusunda Yasal Düzenleme Örnekleri ve Yargı Kararları Işığında Yeni Bir Düzenleme Modeli" Yap-İşlet-Devret Modelinin Uygulanmasında Ortaya Çıkan Sorunlar ve Öneriler Sempozyumu, Ankara: Banka ve Ticaret Enstitüsü Yayınları.

Danıştay (Ağustos1993) 4. D. 20.2.1975 Gün ve E: 73/5215, K: 75/665, (Vergi Dünyası).

Serbest Bölgelerde Uygulanacak Teşvik Tedbirlerinin Sektörler Katkıları Yönünden Değerlendirilmesi, Türkiye Ticaret Sanayi. Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, İzmir 1990.

3090, 3996 Sayılı Kanunlar.

http://www.halkingunlugu.net/yazarlar/2009_butce_degerlendirmesi.html,

Erişim,(11.09.2009)